

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA HUNGAROLOGIJU,
TURKOLOGIJU I JUDAISTIKU
Katedra za hungarologiju

**MAĐARSKI JEZIK U PODRAVSKOM NASELJU
ŽDALA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Orsolya Žagar Szentesi

Studentica: Sandra Vitelić

Zagreb, 2014.

ZÁGRÁBI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
HUNGAROLÓGIAI, TURKOLÓGIAI
ÉS JUDAISZTIKAI TANSZÉK

**MAGYAR NYELVI SZIGET A DRÁVAKÖZI ZSDÁLA
FALUBAN**

SZAKDOLGOZAT

Témavezető: doc.dr.sc. Orsolya Žagar Szentesi

Hallgató: Sandra Vitelić

Zágráb, 2014.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés.....	5
1.1 A dolgozat tárgya és célja.....	5
2. Település bemutatása.....	7
2.1. Történelmi adatok.....	7
2.2. Mai helyzet.....	8
3. A kutatás céljai.....	11
4. Az anyaggyűjtés módszerei, az adatok feldolgozása.....	12
4.1. Az anyaggyűjtés módszerei.....	12
4.2. Az adatok feldolgozása.....	12
5. Szocialinguisztikai alapfogalmak.....	13
6. A nyelvjárások szerepe a nyelv életében.....	15
7. A nyelvjárások és a nyelvi kontaktusok.....	15
7.1. A nyelvjárások nyelvi kontaktusai.....	15
7.2. Regionális köznyelviség.....	17
7.3. Kettősnyelvűség, kétnyelvűség és diglossia meghatározása.....	18
7.4. Kevertnyelvűség, kódváltás, kódkeverés.....	19
7.5. Nyelvsziget, nyelvjárassziget.....	19
7.6. Zsdála mint nyelvsziget.....	20
8. Nyelvjárási nyelvhasználat.....	21
8.1. Nyelvjárások változatai.....	21
8.2. A nyelv funkciói.....	23
9. A nyelvjárások osztályozása.....	24
9.1. A nyelvjárási egységek.....	24
9.2. A magyar nyelvjárási régiók.....	26
10. A nyelvjárási jelenségek.....	27
10.1. A nyelvjárási jelenségek meghatározása.....	27
10.2. A nyelvjárási jelenségek keletkezése.....	27
10.3. A nyelvjárási jelenségek osztályozása.....	29
10.3.1. Hangtani jelenségek.....	29
10.3.2. Alaktani jelenségek.....	31
10.3.3. Mondattani jelenségek.....	33
10.3.4. Nyelvjárási szókészlet.....	33
10.4. A dél-dunántúli nyelvjárási régió jelenségei.....	36
11. Zsdálai nyelvváltozat jelenségei.....	38
11.1. Hangtani jelenségek.....	38
11.2. Alaktani jelenségek.....	45
11.3. Mondattani jelenségek.....	49
11.4. Zsdálai nyelvjárás szókészlete.....	52
12. A nyelvjárások jövője.....	56
12.1. Nyelvjárások hátrányai és előnyei.....	56
12.2. Nyelvjárásvesztés.....	57
12.3. Van-e jövője a nyelvjárásoknak?.....	57

13. Összegzés.....	58
Bibliográfia.....	59
Melléklet.....	60

BEVEZETÉS

1.1 A dolgozat tárgya és célja

A magyart anyanyelveként ma körülbelül 14 millió, nem anyanyelveként pedig fél millió ember beszéli. A magyar nyelv anyanyelvi beszélőinek a számát tekintve, az európai nyelvek sorában, tizenkettedik helyen áll. Területi elterjedtséget tekintve a magyar a közepes nyelvekhez tartozik (Pannon enciklopédia, 2000: 164). A horvát Állami Statisztikai Hivatal szerint, Horvátországban 14048 magyar nemzetiségű lakó van és 10231-nek a magyar az anyanyelve¹. A magyart anyanyelvként beszélők két nagyobb csoportra oszthatók. Kompakt magyar népeiségre, amely lakja a mai Magyarország területét és a határon kívüli magyarságra. A határon kívüli beszélők többsége kétnyelvű, ami azt jelenti, hogy a magyar nyelvű közösség mintegy harmada kétnyelvűnek tekinthető. Ennek legfőbb oka az, hogy Trianon után a magyarok milliói kerültek idegen állami fennhatóság és államnyelvek hatása alá. Ezzel a békeszerződéssel Magyarország a területéből két harmadát elvesztette, amely Ausztria, Csehország, SZHSZ Királyság és Románia között szét volt osztva (Pannon enciklopédia, 2000:164). E szempontból a magyar nyelvű közösség három csoportra osztható: 1) a magyarországi vagy anyaországi nyelvű közösség, 2) a Kárpát medencei, Trianon után más államokhoz került őshonos magyarság és 3) a Kárpát medencén kívülre vándorolt emigráns magyarság. Manapság a határon túli magyarok száma több milliót is elér. A Határom Túli Magyarok Információs Központja² szerint Romániában másfél millió magyar él, Szlovákiában ötszázezer fő, Szerbiában háromszázezer fő, Ukrajnában százhetvenezer fő, Ausztriában hetvenezer, Horvátországban tizenegyezer és Szlovéniában tízezer magyar lakik. Ennek többsége eléggé kutatott és számos tanulmány született róla. A magyar-horvát kapcsolat, vagyis nyelvpár pedig kevésbé. A kelet-szlavóniai és baranyai magyarok nyelvhasználatáról lehet olvasni (például, Penavin Olga ír a szlavoniáról³, Göncz Lajos Vajdaságról⁴) és közismert tény, hogy ezen a területen a lakosság a magyar nyelvet használja a mindennapi élet bizonyos területein. Horvátország északi része, Drávaköz, pedig kevésbé kutatott és ennek a területnek a magyar nyelv használata kevésbé ismert. Ebben a szakdolgozatban éppen erről a területről lesz szó, pontosabban, egy Zsdála nevű kisebb faluról, amely ebben a régióban található. Itt a magyar nyelv már évszázadok óta jelen van, de eddig nem készült róla kutatás. A kutatása pedig azért fontos, mert a falu viszonylagos

¹ 2011. évi népszámlálás, DZS (Állami Statisztikai Hivatal), <http://www.dzs.hr/>

² <http://www.htmik.hu/>

³ Penavin, Olga 1984. *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz*. A magyar nyelv, irodalom és hungarológiai kutatások intézete. Újvidék

⁴ Göncz, Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris Kiadó - Forum Könyvkiadó - MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest - Újvidék

elzártsága miatt, a nyelv nem fejlődött és ezért archaikus sajátságokat és különleges nyelvi formákat, illetve különleges kultúrát őriz.

A dolgozatban a szociolingvisztikai alapfogalmakat áttekintve, a magyar nyelvjárások szerepkörein, jelenségein keresztül rátérünk a zsdálai nyelv leírására, amely konkrét terepi gyűjtőmunkán alapul. A kutatás eredménye megmutatja ennek a nyelvjárásnak a sajátságait és tulajdonságait, amelyek megkülönböztetik a köznyelvtől.

A végleges cél a zsdálai közösség magyar nyelvhasználatának a szélesebb közönséggel való megismertetése, valamint a kétnyelvűség helyzetének és kultúrájának a bemutatása, amely jó eszköz az itt élők számára, hogy megőrizték anyanyelvüket.

2. Település bemutatása

2.1. Történelmi adatok

Zsdála⁵, Horvátország északi részén, a magyar határon fekszik, és Kapronca-Körös⁶ megyéhez tartozik. A község az ún. Prekodravlje-ban található, aminek a jelentése magyar nyelven a Dráván túli részeket jelöli. Dráva folyó nagy mértékben befolyásolta ennek a településnek az elhelyezkedését. Gyakori árvizek miatt a lakosság egyre északabbra költözött. Erről a területről nagyon kevés adat van: amit tudunk, az a helyi írók kutatásai alapján született. I. Večenaj Tišlarov szerint, ez a terület már a 17. században lakott volt (Večenaj-Tišlarov, 1992: 342). Az erdőknek és a mocsaraknak köszönhetően a török hódoltság idején itt sokkal biztonságosabb volt lakni, mint más falvakban, a Dráva másik oldalán. Az erdők kiirtásával tanyák jöttek létre, amelyekből később Zsdála is kialakult. A lakosság földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. A központi hatalom elől menekülve nem csak Horvátországból, hanem Magyarországról is számos betelepülő érkezett a térségbe. Természetesen magukkal hozták a nyelvet és a kultúrát is. Ennek következtében még ma is megmaradtak a magyar vezetékszegek. A határ mellett a magyar grófoknak pusztáik voltak, a zsdálaiak oda jártak napszámba dolgozni. Legtöbbször a magyarokkal volt kontaktusuk (kereskedelem), mert nem mehetek át a Dráván (Tišljarić, 1995:51-52-53).

A török hódoltság előtt Zsdála Somogy megyéhez tartozott. A falusiak Berzencére jártak misére, mert sokkal közelebb volt mint a horvátországi falvak. Zsdála a múltban mindig is számos területi vitára adott okot. A horvátok is, ahogy a magyarok is, követelték a falut mint saját területet. 1918-ban a trianoni békeszerződéssel új határok lettek megállapítva, ennek értelmében Magyarország és Horvátország közötti a Ždalice nevű patak lett a határ, amely valójában a Dráva folyónak a régi medre. A magyar helyi folyóiratok alapján megtudtuk, hogy 1922-ben Zsdála Magyarországhoz lett csatolva. Az alapvető indok a lakosság magyar nyelvtudása volt. A horvátok erre gyorsan reagáltak és a falu megint a horvátoké lett (Tišljarić, 1995:53-55).

I. Včenaj Tišlarov a Mojemu zavičaju című könyvében azt írja, hogy az első iskolát Zsdálában 1814-ben alapították, hivatalos elnevezése Kroatishche Elementar Schule volt. Mivel ebben a faluban már akkor számos magyar ajkú lakott, a magyarok a „Julián” egyesület révén, magyar tannyelvű iskolát akartak alapítani. Így már 1904-ben elkezdtek aláírásokat gyűjteni az első

⁵ Ždala, horvát falu

⁶ Koprivničko-križevačka županija

magyar iskola építésére. Ez később odáig vezetett, hogy az ott zsdálai gyerekeknek nagyon nehéz volt horvát iskolába járni, hiszen nem vagy csak alig sajátították el a horvátot, aminek következtében egy évvel hosszabb ideig kellett iskolába járniuk, hogy megtanulják a horvát nyelvet. Ennek ellenére, a zsdálaiak fellázkodtak a magyar iskola megalapítása ellen és a Julián társaság elállt ettől a tervtől (Večenaj-Tišlarov, 1992:336-341).

Ebből a kis kronológiából látható, hogy e falunak igen sokrétű viszonya van Magyarországgal, nem csak földrajzi, hanem történelmi szempontból is.

2.2 Mai helyzet

A 20. század elején az új határokkal lassan megszűnt a kereskedelem és ezzel a magyar-horvát kapcsolat is ezen a területen. A falu eléggé elszigetelődött, aminek komoly következményei lettek. Az egyik az, hogy a nyelv a magyarországi magyartól elszakadva fejlődött tovább, hiszen a lakosságnak többet nem volt közvetlen kapcsolata Magyarországgal. Ez jól érzékelhető abból a számos archaikus tulajdonságból, amely ma is jelen van a zsdálai magyar nyelvhasználatban. A másik következmény a kultúra különleges és sajátos fejlődése és megőrzése. Érdekes megemlíteni, hogy ezen a területen több népi kulturális hagyomány fennmaradt, mint bárhol a Drávaközben, ahogy írja S. Tišljarić (Tišljarić, 1995: 5). A nyelvjárás sajátosságai legjobban az idősebb lakosoknál érzékelhetőek, akik nem utaztak sehova és ma is úgy beszélnek mint ötven évvel ezelőt. Horvátul is tudnak, de nehézségeik vannak, mert mindennapi helyzetekben nem használják ezt a nyelvet. Különös akcentussal beszélnek a horvát nyelvet, ami szintén jellemző rájuk. A magyar nyelv hatására a horvátban is a szavak első szótagját hangsúlyozzák. A magyar nyelvet csak szóbeli kommunikációs helyzetekben használják, kevesen vannak, akik tudnak olvasni és írni magyarul. A fiatalok pedig lassan elhagyják a magyar nyelvet és főleg horvátul beszélnek. A másik érdekesség, ami szintén a magyar befolyás miatt van, az, hogy a faluban *što* horvátot használják, és körülötte mindenhol a *kaj* horvát dialektus van jelen. Mivel a lakosság magyar nyelvet birtokolt, a horvátot az iskolában tanultak és természetesen, a köznyelvet, illetve a *što* horvátot megtanultak és nem a nyelvjárási *kaj* horvátot. Gyakran azt mondják, hogy Zsdála *što* oázis az egész Drávaközben. A lakosság vegyes, tehát vannak horvátok meg magyarok is. Ahogy régebben is, úgy ma is főleg házasságkötés miatt települnek át magyarok Zsdálára. Különös, hogy néhány magyaron kívül a többség horvátnak vallja magát, annak ellenére, hogy magyarul beszél és a magyar kultúrát őrzi. A horvát Állami Statisztikai Hivatal

népszámlálási adatai szerint 2011-ben kiderült, hogy Gola községben, amelyhez Zsdála is tartozik, hat magyar nemzetiségű állampolgár lakik és hat lakónak az anyanyelve a magyar⁷.

Néhány évvel ezelőtt úgy tűnt, hogy a magyar nyelv, vagyis ez a jellegzetes nyelvjárás ki fog halni. A fiatalok a közeli városokba költöztek a munkahelyük miatt, a faluban pedig elsősorban az idősebbek maradtak, akik egyre kevesebben vannak. Az emberekben megjelent a félelem a hagyományok és a magyar nyelv elvesztése miatt, és számottevő társadalmi törekvés indult be ezeknek a megőrzésére. Így az általános iskolában a gyerekeknek lehetőségük van a magyar nyelv tanulásra. A gyerekek számára minden héten egy játszóház működik, ahol magyarul tanulnak. A játszóház létrejöttét a kaproncai magyar szövetség segítette - tőlük kapják a magyar folyóiratokat és a nyelvórákhoz szükséges oktatási anyagokat.

A faluban nemrég alapították meg Zsdálai Kultúregyesületet, amely magyar és horvát dalokat és táncokat ad elő – érdekes módon mindenhol jelen van a csárdás ritmusa. Ez az egyesület így igyekszik megőrizni ezt a jellegzetes vegyes kultúrát, illetve másokat is megismertetni vele, nem csak Horvátországban, hanem Magyarországon is.

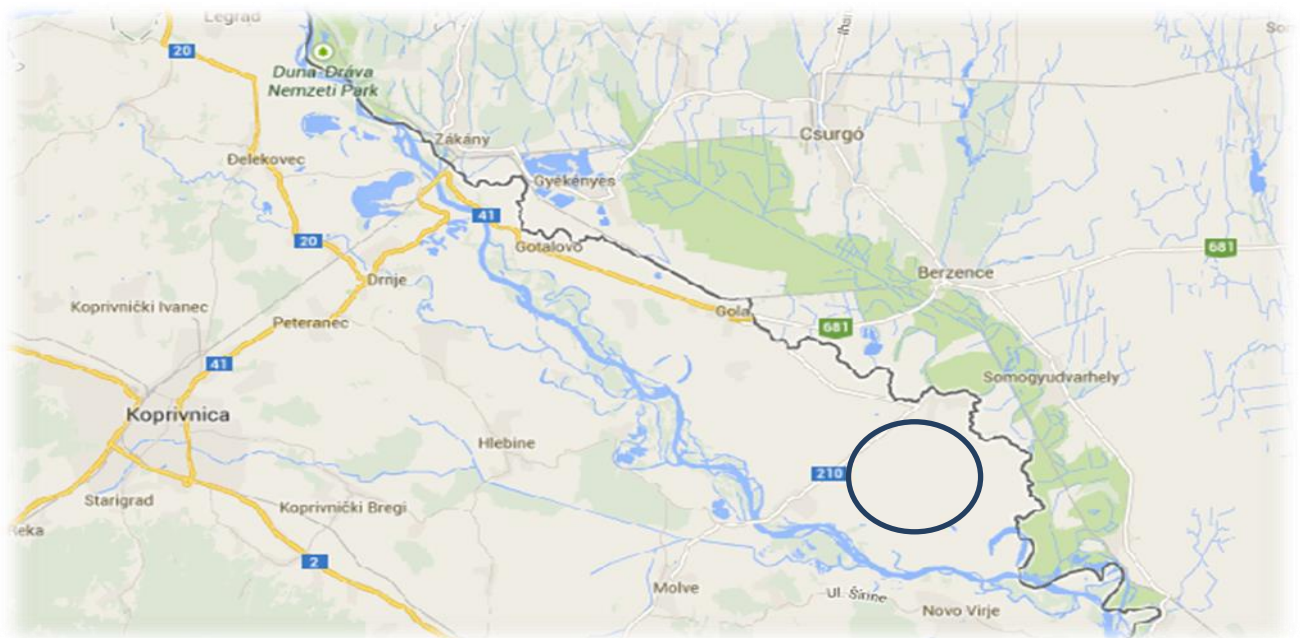
A lakosság és a község a határ túloldalán levő magyarországi falvakkal, mint például Berzencével, Vízvárral, Somogyudvarhelyel, Bélavárral is igyekszik jó kapcsolatot fenntartani. Falunapokra, búcúkra kölcsönösen átjárnak egymáshoz, kulturális és sporteseményeken vesznek részt.

Az utóbbi évek tanúsága szerint Zsdálának ismét egyre erősebb kapcsolata van Magyarországgal és a magyar nyelvvel, amely máris pozitívan hat a kultúra, a nyelv és a hagyományrendszer ápolására.

⁷ 2011. évi népszámlálás, DZS (Állami Statisztikai Hivatal), <http://www.dzs.hr/>

2.1.ábra: Horvátország térképe

2.2. ábra: Ždala a Horvátország térképén (kék körön belül)

3. A kutatás céljai

A kutatásom általános célja volt az észak horvátországi magyar nyelv használatának a leírása és meghatározása, a beszélőközösség nyelvhasználata, a köznyelvtől való eltérések és különbségek kimutatása. A céloom tehát többszintű:

- leírni a zsdalai nyelv (nyelvjárás) sajátosságait
- felmérni a horvát nyelv hatását a magyar nyelvhasználatra,
- megállapítani ennek a nyelvjárásnak az összefüggését a magyar dél-dunántúli nyelvjárással,
- az anyaggyűjtéssel a valóságnak megfelelő, hiteles képet kapni a nyelvről
- dokumentálni a nyelvváltozatok állapotát
- meghatározni a nyelvjárás típust.

Céloom mindezzel az is, hogy e dolgozat erejéig hozzájáruljak e ritka nyelvjárás megőrzéséhez és dokumentálásához.

4. Az anyaggyűjtés módszerei, az adatok feldolgozása

4.1. Az anyaggyűjtés módszerei

A jelen dolgozat alapjául szolgáló nyelvi adatok gyűjtése több szinten folyt. Mivel a nyelvjárásról van szó, először fontos megállapítani, hogy a kutatás beszélt nyelvi adatokon alapul. „A nyelvi adat az a konkrét, tehát érzékelhető (hallható és/vagy olvasható) nyelvi tény, amely a nyelvhasználat megismerését, vizsgálatát közvetlenül lehetővé teszi” (Kiss, 2003: 157). A nyelvi adatoknak több típusa van, melyek közül a nem tudatosan közölt objektív nyelvi adatok a legbecsesebbek, mert leghívebben vallanak a tényleges nyelvhasználatról, ezért én elsősorban ezeket gyűjtöttem. Ezek a többnyire figyelemmel nem kísért, spontán nyelvhasználatnak a tipikus elemei (otthoni, utcai beszélgetés, összeszólalkozás, dühöngés, esküvői események elmondása, stb.) (Kiss, 2003: 157). Az anyaggyűjtés módszere analitikus, ami azt jelenti, hogy én mint kutató, saját magam által gyűjtött adatokat elemzem. Az adatokhoz közvetlen megfigyeléssel jutottam, tehát az adatközlőktől friss anyagokat gyűjtöttem. Ez passzív módon történt, ami azt jelenti, hogy a kutatás előzetes elgondolásával nem avatkoztam bele az adatközlőkkel való kommunikációs folyamatba, vagyis a kutatás ideje alatt csupán tudatosan figyeltem a falubeliek beszédét, melyekről egyidejűleg jegyzeteket is készítettem. A passzív gyűjtés esetében a gyűjtő is aktív, de az aktivitása a nyelvi adatok megfigyelésből és rögzítésből áll. Azért választottam ezt a gyűjtési módot, mert a spontán kommunikáció természetes struktúrája nagyrészt érintetlen marad. A mintavétel célzott volt, ami azt jelenti, hogy tudatosan kerestem olyan adatközlőket, akiktől leginkább remélhettem a megbízható adatokat. Az ilyen archaikus nyelvjárásnál, az adatközlők az idősebb lakók voltak. Az adatok rögzítésére feljegyzéseket és hangrögzítést használtam.

4.2. Az adatok feldolgozása

A nyelvjárás leírása viszonyító, azaz, a nyelvjárást más nyelvváltozathoz (köznyelvhez, nagyobb nyelvjáráshoz) viszonyítotjuk - Zsdála esetében a dél-dunántúli nyelvjárási régióhoz. A nyelvi adatokat négy csoportba osztottam, aszerint, hogy milyen nyelvjárási jelenségekhez tartóznak -hangtani, alaktani, mondattani vagy lexikai jelenségekhez. Minden csoporton belül, ami a táblázatokban látható, vannak kisebb egységek, amelyekben az egyes adatok leírása következik. Mivel ez a terület a dél-dunántúli nyelvjárási régióhoz közel van, az összefüggésük meghatározása céljából összehasonlítjuk a nyelvi jelenségeiket.

5. Szociolingvisztikai alapfogalmak

Már ismert tény, hogy a nyelv egy élő alakulat, amely folytan változik. A társadalom tagolódásával a nyelv is tagolódik, azaz kialakulnak a nyelvváltozatok. „A mai magyarnak a fő nyelvváltozatok típusai a következők: köznyelvi változatok (beszélt és írott köznyelv), társadalmi változatok (csoportnyelvek és szaknyelvek) és területi változatok (nyelvjárások)” (Kiss, 1995: 74). „A **köznyelv** fő jellemzői: presztízsváltozatként legitimálódott és intézményesült; használata elősegíti a társadalmi tekintélyt és érvényesülést; hosszabb-rövidebb történeti hagyományra tekint vissza; normák sorozatával van kodifikálva, amelyek megszabják a „korrekt” írásbeli és szóbeli nyelvhasználatot; az adott nyelvközösség tagjai illetően egységesítő, más nyelvközösségek tagjaival szemben elkülönítő funkciójú: a nyomtatott irodalmat ezen közlik, iskolában ezt tanítják; a nyilvános nyelvhasználat tipikus és leggyakoribb formája. A *köznyelv* kifejezés arra utal: a nyelvközösség egésze számára közös nyelvváltozatokról van szó – szemben a valamely területhez vagy társadalmi csoporthoz, réteghez, tehát a nyelvközösségnek csupán meghatározott részéhez kötődő nyelvváltozatokkal” (Kiss, 1995:74).

A **nyelvjárás** megértéséhez fontos a nyelv, vagyis a köznyelv fogalom megismerése. A nyelvjárást több módon is el lehet határolni, attól függően, hogy melyik szempontból nézzük. A Pannon Enciklopédia szerint a nyelvjárások „nyelvünk területi kötöttségű, táji változatai, viszonylag önálló részrendszerei. Nagy múltú történelmi képződmények, a nyelvi differenciálódás termékei; sorsuk alakulásába nyelven belüli és kívüli okok egyaránt beleszóltak”(Pannon enciklopédia, 2000:168). Kiss Jenő a nyelvjárást, latin szóval dialektust, úgy definiálja, mint egy adott nyelv azon változatát, amely a nyelvterületnek csupán egy részen használatos (Kiss, 2006 : 272).

Az **anyanyelv** az a nyelv, amelyet egy személy sajátítja el első nyelvként, s ezzel a nyelvvel azonosul. Az anyanyelv elsőként megtanult ún. első nyelv, illetőleg elsődleges (primer) nyelv.

Ehhez képest az **idegen nyelv** az anyanyelven kívüli összes nyelvet jelöli. Az idegen nyelvet általában később sajátítjuk el (Kiss, 1995: 155).

„A **nyelvközösség** az egymással egy adott nyelven kommunikálni képes, tehát egymást ezen a nyelven megérteni és megértetni tudó emberek csoportját, összességét jelenti. A magyar nyelvközösségnek mindazok a tagjai, akik –legyen bár különböző államok polgárai, kövessenek eltérő vallásokat, bőrük színe legyen különböző, anyanyelvük legyen bármely más nyelv – magyarul tudnak. A magyar nyelvközösségnek tehát a magyarul beszélők a tagjai” (Kiss, 1995:153).

„A **beszélőközösség** általában kisebb körű, a nyelvközösségnek alárendelt fogalom: azoknak az embereknek a csoportját jelenti, akik ugyanazon nyelvet vagy nyelveket ugyanazon nyelvi és kommunikációs vagy kommunikatív normák szerint használják, s akiket egymással a társadalmi kapcsolatrendszerek gyakorisága fog össze(…)” (Kiss, 1995: 154)

„**Magyarul beszélő** az a személy, aki ért magyarul, aki meg tudja értetni magát ezen a nyelven. A magyar anyanyelvűek mind, a magyar állampolgárok és a magukat magyarnak vallóknak a döntő többsége beszél magyarul. Vannak azonban olyan, magyarul beszélő emberek, akik sem nem magyarok, sem nem magyar anyanyelvűek, sem nem magyar állampolgárok. Ők azok a - többnyire –külföldi személyek, akik a magyar nyelvet szűkebb környezetükben, (...)sajátították el, akár Magyarországon, akár másutt” (Kiss, 1995: 153). A magyart ilyen formán idegen nyelvként tanulók száma a világban folyamatosan növekszik.

6. A nyelvjárások szerepe a nyelv életében

Jászó Anna „A magyar nyelv könyve” című kötetben leírja, hogy a köznyelv kialakulása előtt a nyelv különböző nyelvjárások formájában létezett, tehát a magyar nyelv története ebben az időben azonos a nyelvjárások történetével. A köznyelv és irodalmi nyelv kialakulása után a nyelvjárások megmaradtak a nép nyelvének, lényegében a paraszti lakosság nyelvváltozatának. A magyar nyelvjárások helyzetét a II.világháború utáni nagyméretű gazdasági-társadalmi és kulturális átalakulás rendítette meg, az 1980-as évektől kezdve pedig a nyelvjárások általános visszaszorulásáról beszélhetünk. Ennek a folyamatnak több oka van. A mezőgazdasági dolgozók nagy része ipari munkás lett, és ők városokba költöztek. A földművelési technológiával nőtt a falusi lakosság életszínvonala és emelkedtek a kulturális igényei is. Az iskoláztatás kiszélesedésével sok falusi fiatal végezte el a középiskolát vagy a főiskolát, s ennek eredményként a nyelvjárástól is eltávolodtak. Továbbá, a sajtó, a rádió és a televízió a köznyelvet népszerűsítette. A személygépkocsik gyarapodásával megszűnt a nyelvjárási területek elzártsága. Tehát, a felsorolt okok miatt erősen megfogytak a nyelvjárásban beszélők száma. Ma tehát a falu nyelve nem azonos a falu nyelvjárásával. A mai nyelvjárások különböző változatokban élnek. Az idős korosztály nagyrészt még a 20.század első harmadában virágzó nyelvjárási állapotot őrzi. A középkorú beszélőknél a beszédhelyzettől függően a nyelvjárástól a köznyelv felé haladó változatok felfigyelhetők. Azok, akik kiemelkedtek a paraszti életformából igyekeznek elhagyni a nyelvjárási sajátosságokat és a regionális köznyelvet beszélik (pl.tanítók, óvónők, polgár mester, stb.). A fiatalság pedig nemritkán szégyelli anyanyelvjárását és többnyire regionális köznyelvet beszél. Mindezek nyelvjárásvesztéshez vezethetnek. A nyelvjárások vizsgálatában számításba kell venni a beszélők foglalkozását, életkörülményeit, műveltségét, stb. Az idősebb nők őrzik legjobban a falujuk nyelvjárását, mert a ház körüli munka miatt nem mehettek el sehová sem, míg a férfiak a katonáskodás és a munka miatt nyitottabb életmódot folytattak (A.Jászó,1994:523-4).

Ami a nyelvjárás használatát illeti, mondhatjuk, hogy Jászó Anna megfigyelései érvényesek Zsdála esetében is. A falu idősebb lakói őrzik a legjobban a nyelvjárásukat, míg a fiatalság lassan elhagyja ezt a nyelvváltozatot. Növekszik a városba költözők száma és a falusi életmód (mezőgazdaság) elhagyásával megszűnik az ezzel az életmóddal kapcsolatos sajátos szókincs és nyelvhasználat. A horvát köznyelv hatása egyre erősebb (iskolázottság) és kiszorítja a nyelvjárás használatát a fiatalok beszédéből.

Ma a nyelvjárás használata hagyományőrző vidéken, családi környezetben természetes dolog. Mivel valószínű, hogy a nyelvjárások sorsa a nyelvjárásvesztés lesz, feltétlenül becses

értéknek kell tekinteni a nyelvjárások tájszavait, a népi szólások és közmondások gazdag anyagát, mert ezekből a köz- és irodalmi nyelv is folyamatosan táplálkozik.

(A.Jászó,1994:525)

7. A nyelvjárások és a nyelvi kontaktusok

Ahogy a nyelvek, úgy a nyelvjárások sem elszigetelten léteznek, hanem szoros kapcsolatban állnak más nyelvváltozattal, s legtöbbször a köznyelvvél is. A nyelvjárások és a nyelvi kontaktusok nagyon fontos vizsgálati szempont Zsdála esetében, hiszen a falu idegen (horvát) nyelvi környezetben található, azaz földrajzilag egyéb magyar nyelvváltozatokkal nem érintkezik – tehát egyszerre értelmezhető nyelvi és nyelvjárási szigetnek, ami miatt különösen értékes kutatási terep.

7.1 A nyelvjárások nyelvi kontaktusai

A nyelvjárások akkor érintkeznek nyelvváltozattal, ha a nyelvjárási beszélők különböző nyelveket, illetve nyelvváltozatokat beszélő népekkel, népcsoportokkal kerülnek kapcsolatba. A kapcsolat intenzitásától, időtartalmától függően a nyelvi kölcsönhatás lehet felszínes és mély, egyoldalú vagy kiegyenlített és így tovább. A nyelvjárások nyelvi kapcsolatait vizsgálva két fő típust különíthetünk el: a nyelvjárás azonnyelvi másik változattal és a nyelvjárás más nyelvvél levő kapcsolatát. Az idegen nyelv hatást gyakorol az érintkező nyelvváltozatra. A mai magyar nyelvjárások e szempontból elég gazdagok, mert – tekintettel a Trianon után a szomszédos államok fennhatósága alá került többmillió határon túli magyarságra - a magyar nyelv bizonyos területi változatai hét államnyelv fennhatósága alatt élnek. Ezek a nyelvek a következők: német (Ausztria), szlovák, ukrán, román, szerb, horvát és szlovén. A határokon túli magyar nyelvjárások egy része a rádióknak, a televízióknak vagy az anyaországgal való különböző kapcsolatoknak köszönhetően kapcsolatban van a magyar köznyelvvél és a magyarországi nyelvjárásokkal is. Az államnyelv és a kisebbségi nyelvjárások kontaktusának legnyilvánvalóbb következményei a nagy számban kimutatható lexikai interferenciák, tehát jövevényszavak. Az interferencia másik fajtája a kommunikatív interferencia, ami egy nyelv használati szabályainak egy másik nyelv használati szabályaira gyakorolt hatását jelenti. A nyelvi kontaktusok nemcsak kölcsönszavak átvételre vonatkoznak. A kétnyelvűek (bővebben a jelenségről a 7.3. fejezetben) nyelvtudásszintjétől, az anyanyelv és az idegen nyelv használati arányától függően az államnyelv a kisebbségi nyelvjárások valamennyi szintjére kihat – a tükörfordításoktól kezdve a szórenden

keresztül a hangsúlyozásig. A külső hatásoktól mentes nyelv, nyelvváltozat nincsen, nincs tehát olyan nyelvjárás sem, amelyre ne hatott volna valamely (azonnyelvi vagy idegen nyelvi) nyelvváltozat. A nyelvjárások érintkezésére az jellemző, hogy a kapcsolat a nyelvjárási beszélőknek közvetlenül csupán egy, a beszélőközösség szélén élő részét érintette. Szomszédos nyelvjárások érintkezése természetes jelenség, de nem törvényszerű. Ha ugyanis természeti akadály (folyó, tó, vadon) választja el őket, vagy pedig a másik szomszéd vonzereje oly nagy (gazdasági, kereskedelmi, kulturális szerepe miatt), akkor közöttük nincs érdemi nyelvi kölcsönhatás sem. A nyelvi kölcsönhatás az érintkezés gyakoriságától és intenzitásától függ. Ezt pedig természeti, illetőleg társadalmi tényezők szabják meg (Kiss, 2003:230-1-2). A nyelvjárási kapcsolatokat tekintve sajátos helyzetben vannak a nyelvszigetek és a nyelvjárásszigetek, amelyekről részletesen fogunk szólni a 7.5. pontban.

7.2. Regionális köznyelviség

„A regionális köznyelviség azt a táji színezetű, köznyelvi szerepet betöltő nyelvhasználatot nevezzük, amely a helyi nyelvjárások és a beszélt köznyelv között helyezkedik el, vagyis átmeneti alakulat, sajátos vonásai pedig elsősorban a kiejtés, kisebb mértékben az alaktan és a szókészlet térén jelentkeznek” (Pannon enciklopédia, 2000 : 171). A regionális köznyelv a lazább társalgás tipikus nyelvhasználati formája, plasztikusabb, népiesebb és változatosabb, mint a köznyelv. A kodifikált köznyelvi grammatika szabályaival lazábban bánik, mint a köznyelv (Kiss, 2003: 234). Regionális köznyelvek erős társadalmi rétegezettséget mutatnak és ennek megfelelően számos árnyalatban jelennek meg. „A regionális köznyelviség a két nyelvváltozatnak, a köznyelvnek és a nyelvjárásoknak a kölcsönhatásából keletkezett” (Pannon enciklopédia, 2000: 171). A regionális köznyelv úgy jött létre, hogy a nyelvjárási anyanyelvűek nyelvhasználata tömegesen és eredményesen közeledett a köznyelvhez. Tehát, a kiindulási pont a nyelvjárás volt, a cél pedig a köznyelvi nyelvhasználat. A nyelvjárásban beszélők elhagyni pedig csak azt tudták, aminek nyelvjárási voltát érezték, tudták. A nyelvjárások és a köznyelv, illetőleg az anyanyelvi nyelvjárás és valamely idegen államnyelv közötti intenzív kapcsolata a regionális köznyelviség kialakulásához vezetett. Az intenzív kapcsolat azt jelenti, hogy a köznyelv, illetőleg az idegen államnyelv és a nyelvjárások közötti kontaktus állandó és kölcsönös, illetőleg, hogy az előbbieknél az utóbbiakra közötti hatása intenzív (Kiss, 2003: 234-5). A regionális köznyelviségben általában azok a nyelvjárási jelenségek fordulnak elő, amelyek nagy területen élnek, nemcsak a helyi nyelvjárásra, hanem egy nagyobb terület, régió nyelvére jellemzők. Többnyire azokat a nyelvjárási sajátosságokat veszik át, amelyek a köznyelvtől csak kismértékben különböznek; némelyikről használójuk

nem is tudja, hogy nyelvjárási forma. A nyelvjárási és a köznyelvi formák találkozása gyakran hoz keverék formákat, hibridalakulatokat, tehát interferenciajelenségeket.

7.3. Kettősnyelvűség, kétnyelvűség és diglosszia meghatározása

A regionális nyelvi beszélőket két csoportba oszthatjuk. Azokra, akiknek a regionális köznyelvi változat az egyetlen birtokolt anyanyelvi változatuk, akik tehát térségük szűkebb nyelvjárásában nem is tudnak beszélni. Őket egyesnyelvűeknek nevezzük. És azokra, akiknek valamilyen nyelvjárás az elsődleges nyelvváltozatuk, de regionális köznyelv változatot is ismerik. Ők a kettősnyelvűek. „A kettősnyelvűség az a jelenség, amikor az egyén vagy kisebb-nagyobb csoportok, közösségek egy nyelv két – nem stiláris – változatát ismerik és/ vagy használják” (Kiss, 1995: 231-2). A kettősnyelvűséget meg kell különböztetni a kétnyelvűségtől. „A kétnyelvűség pragmatikai értelemben azt jelenti, hogy a beszélő a maga nyelvi kommunikációs tartományát két nyelvvel fedi le, a kettősnyelvűség pedig azt, hogy egy nyelv két –nem stiláris–változatával teszi ugyanezt anyanyelvi kommunikáció során” (Kiss, 1995: 232). Így a kettősnyelvű ember is lehet két- vagy többnyelvű, és a kétnyelvű beszélő is lehet mindegyik nyelvben egyesnyelvű, de kettősnyelvű is. Példaképpen említjük meg, hogy Zsdálában a magyar nyelvet tanítónő kétnyelvű és kettősnyelvű is. A horvát nyelv mellett ismeri a magyar köznyelvet és ennek a nyelvnek a nyelvjárási (Zsdálai) változatát is.

„Azt a jelenséget, állapotot, amikor egy nyelv két –nem stiláris– változata között nyilvánvaló s egyértelmű funkció- és presztízskülönbség van a szerepkörök és használati szinterek következetes elkülönülésével, **diglossziának** nevezzük” (Kiss, 1995: 232). A diglosszia fogalmat Ferguson vezette be a következő meghatározással: „egy nyelv két változata egymás mellett létezik az egész közösséget átfogóan, és mindkettő meghatározott, külön funkciót tölt be” (Fergusont idézve Kiss 1995: 232). Ilyen beszélők nyilvános beszédhelyzetekben a regionális köznyelvi változatot használják, familiáris beszédhelyzetekben pedig nyelvjárásukat (Kiss, 2003: 232). Némely szakirodalomban a kettősnyelvűség és a diglosszia fogalom szinonimaként van használva.

7.4. A kevertnyelvűség, kódváltás, kódkeverés

Ahogy már feljebb meghatároztuk, a kétnyelvű egyén két nyelvvel fedi le a kommunikációs tartományát, az egyesnyelvű egyén pedig eggyel. „Azt az állapotot, amikor a kétnyelvű egyén

valamelyik nyelvében nemigen, illetőleg kevésbé jártas, **félnyelvűségnek** nevezzük. (...) Ha a kétnyelvű egyén mindkét nyelvében korlátozott jártasságú, ha tehát egyik nyelve sem teljes, akkor beszélünk kettős félnyelvűségről” (Kiss, 1995: 205-6). Az ilyen beszélőkre jellemző a nyelvi keveredés, a **kevertnyelvűség**, illetőleg a **kódkeverés**. „Azaz az a jelenség, amikor a beszélő olyan gyakran és gyorsan váltogatja a két nyelvet, éspedig egy mondatban és szerkezetben belül is, hogy nem lehet megalapítani az adott pillanatban, melyik nyelven is beszél” (Kiss, 1995: 206). A nyelvi keveredésnek az oka, hogy a kétnyelvű beszélő bizonyos fogalmakat az egyik, másokat a másik nyelven sajátított el, vagy az adott pillanatban előbb felidézi a másik nyelv szavait (mert aktívabban birtokolja, mert fáradt vagy nem figyel). A kétnyelvűséggel mindig velejár a **kódváltás** is, illetve a nyelvek közötti váltás. Tehát, a kódváltás két nyelvnek vagy nyelvváltozatnak a változó használata egy beszédaktuson belül (Kiss, 1995: 210). Az alábbi pontokban szó lesz ezekről a fogalmakról Zsdála vonatkozásában is.

7.5. Nyelvsziget, nyelvjárassziget

A nyelvjárasszigetek sajátos, sziget helyzetű nyelvjárások. Két típusuk van – **nyelvjárassziget** (belső nyelvjárassziget) és **nyelvsziget** (külső nyelvjárassziget). Az előbbi típusnál a szigetek és a környezet lakói egyazon nyelvűek, a közös anyanyelvnek a nyelvjárásait beszélik. A nyelvjárasszigetek migrációval jöttek létre úgy, hogy az áttelepülők azonnyelvű, de más nyelvjárású vidékre kerültek. Az utóbbi típusnál az adott nyelvjárást más nyelvű települések veszik körül, tehát, a szigetek és a környezet lakói különböző nyelvekhez tartozó nyelvváltozatokat beszélnek. A nyelvszigetek egyrészt szintén migrációval keletkeztek - a kivándorló, áttelepülő csoport idegen nyelvű környezetben telepedett meg (Kiss, 2003: 316) -, másrészt úgy jöttek létre, hogy a csoport eredeti helyén maradt, a magyar nyelvi környezetük azonban megszűnt (háborús pusztítások, természeti változások) és szervezett beköltöztetéssel más nyelvű népcsoport kezdte őket körülvenni. Sajátos típust alkotnak a *peremnyelvjárások*, amelyek idegen nyelvű (államnyelvi) hatásának és a szomszédos magyar (magyarországi) nyelvjárások hatásának ki vannak téve (Kiss, 2006: 280).

7.6. Zsdála mint nyelvsziget

Az előbbi fejezet alapján megállapíthatjuk, hogy Zsdála egy nyelvsziget, illetve külső nyelvjárassziget, hiszen Horvátországban található, azaz más nyelvű települések veszik körül, lakói ugyanakkor nagy arányban magyar ajkúak, pontosabban egy jellegzetes magyar

nyelvváltozatot beszélnek. Megemlítendő az is, hogy ez a falu a horvát nyelv szempontjából is nyelvjárásziget, mert a körülötte lévő horvát települések nyelvváltozata a „kaj” nyelvjáráscsoportba tartozik, és Zsdála az egyetlen falu az egész Dráván túli térségben ahol „što” horvát nyelvváltozatot beszélnek, amiről már a felfebbi pontokban volt szó. A földrajzi elhelyezkedése miatt (magyar-horvát határ) a falu lakói több nyelvvaltozattal is érintkeztek (köznyelvi magyar, kaj-horvát és horvát köznyelv), konkrétan több más nyelvjárást beszélő népcsoporttal illetve más nyelvet beszélőkkel kerültek kapcsolatba, .

Tudjuk, hogy a kapcsolat intenzitásától és időtartalmától függően a nyelvi kölcsönhatás lehet erősebb vagy lazább. Zsdála esetében megalapíthatjuk, hogy a magyar nyelv intenzívebb hatást gyakorolt az érintkező nyelvvaltozatra (zsdálai nyelvvaltozatra), mint a horvát nyelv. Ahogy a Zsdála bemutatásakor említettük, a falu kialakulásától a helybeliek a magyarokkal tartottak kapcsolatot (kereskedelem, stb.). Dráva folyó miatt nem kerülhettek könnyen kapcsolatba más horvát településekkel, ezért inkább a magyarokkal voltak intenzívebb kötődéseik (Magyarországra jártak misére, stb.) Ennek következtetésében a falusiak a magyar nyelvet jobban elsajátítottak, amely ezért még ma is jelen van e területen. Sőt az idősebbeknek még ma is nehézségeik vannak a horvát nyelv használatában. Egy időre megszűnt a kapcsolat a magyar nyelvvel, és megmaradt az eredeti nyelvvaltozat. Manapság a rádiónak, a televíziónak vagy az anyaországgal való különböző kapcsolatoknak köszönhetően a zsdálai lakosság egy része kapcsoltban van a magyar köznyelvvel és a magyarországi nyelvjárásokkal is. Már említettük, hogy az államnyelv és a kisebbségi nyelvjárások kontaktusának legnyilvánvalóbb következményei lexikai interferenciák, tehát jövevényszavak. Természetesen, ezek a zsdálai nyelvvaltozatban is nagy számban jelen vannak. A beszélőinél pedig jelen van a kommunikatív interferencia, ami azt jelenti, hogy egy nyelv használati szabályai egy másik nyelv használati szabályaira hatást gyakorol. Ebben az esetben főleg a magyar nyelv szabályai befolyásolták a horvát nyelv használatát, de előfordul a fordított eset is. Például, az idősebb lakóknak (akik jártasabbak a magyar nyelvben) nehézségeik vannak a horvát nyelv használatával. Így gyakran előfordul, hogy összekeverik a nemeket (például nő nem helyett hím nemet használnak). Látható, hogy ez a magyar hatása miatt történ, mivel a magyar nyelv nem különbözteti meg a nyelvtani nemeket. A fiatalság esetében pedig fordított a helyzet. Nekik a horvát nyelv az domináns nyelvük és ők lassan elhagyják a magyar nyelvet. Ezért amikor magyarul próbálnak kommunikálni, horvát nyelvtani szabályokat és a horvátra jellemző szórendet használnak. A kölcsönszavak átvétele mellett, a magyar-horvát nyelvi kontaktus a tükörfordításban (horvátról magyarra, magyarról

horvátra) és hangsúlyozásban is látható. Majdnem minden zsdálai lakos horvát nyelven szólva magyar hangsúlyozással beszél, azaz a hangsúlyt a szavak első szótagjára teszi. A magyar nyelvvel, sőt általában a magyar közeggel való érintkezés tehát igen erős volt, ezért a szomszédos horvát nyelvjárások hatása korábban nem érvényesült annyira a zsdálaiak nyelvhasználatában.

Ezekből látható, hogy a zsdálaiak kétnyelvűek, tehát ismerik a horvát és a magyar nyelvet is. Nem mindenki egyformán jártas mind a két nyelvben. Egy résznek a magyar nyelv, illetve a nyelvjárásuk természetes nyelvváltozat, míg a másik rész jobban jártas a horvát nyelvben. Az első csoportba főleg az idősebb korosztály tartozik, a másikba pedig a fiatal beszélők. Ennek ellenére a nyilvános beszédhelyzetekben mindenki a horvát nyelv köznyelvi változatát használja. Az informálisabb beszédhelyzetekben a nyelvjárás és a horvát nyelv is jelen van, attól függően, hogy ki a beszélő. Már jeleztük, hogy nem mindenki egyformán jártas a nyelvjárásban és a horvát nyelvben. Vannak, akik egy nyelvben kevésbé jártasok (például a fiatalok a magyar nyelvben), ők a magyart tekintve félnyelvűek. Az ilyen beszélőkre jellemző a kódkeverés, ami természetes jelenség a zsdálai nyelvjárásban. Tehát, a beszélők gyakran és gyorsan váltogatják a két nyelvet, azt is egy mondaton belül. Ez rendszeresen jelenség a nyelvjárás beszédében (idősebbek és a fiatalok egyaránt). Magyarul beszélnek, de közben horvát szavakat is használnak. Gyakran úgy is, hogy a horvát szavakra magyar ragokat teszik. Ennek az oka, hogy nem ismerik az adott szavak magyar változatát, vagy az adott pillanatban nem tudják őket felidézni. A nyelv kontaktus (horvát nyelv) hatása alatt, a nyelvjárásukban előfordulnak mondattani jelenségek, amelyek a magyar köznyelvben nem léteznek. Legnagyobb különbségek vannak a hangtani és az alaktani területen, amiről az alábbi fejezetekben lesz szó.

8. Nyelvjárási nyelvhasználat

8.1. Nyelvjárások változatai

Majdnem minden nyelvben létezik valamennyi nyelvjárás, tehát az adott nyelvnek bizonyos területi változatai. Feltehetjük a kérdést, hogy miért van ez így, mi készíteti a beszélőket a

saját nyelvjárásuk ápolására és megőrzésére. Minden természetes nyelvet beszélő közösségben vannak olyanok, akik a köznyelv mellett nyelvjárást is beszélnek, és bizonyos helyzetekben azt választják kifejezési eszközül. Természetesen, vannak olyanok is, akik az adott nyelvnek csak egy adott területi változatát birtokolják. A fenti fejezetben olvasható, hogy a nyelvjárások beszélői csak bizonyos helyzetekben használják, az otthoni környezetben, amikor azt érzik megfelelőnek. Az idegen jelenlétében a nyelvjárási beszélők többnyire kerülnek a nyelvjárásukat a megbélyegzettsége, illetve stigmatizáltsága miatt. A nyelvjárásoknak a nyelvközösség egésze nyelvhasználatában komoly helyük, szerepük van. Ennek szellemében a nyelvjárásnak négy típusa van: nyelvjárás mint kizárólagos változat, főváltozat, mellékváltozat és maradvány (reliktum). Kizárólagos anyanyelvi nyelvváltozat a nyelvjárás a kisebbségi magyarok körében (például moldvai csángók). Fő változatként azok beszélnek a nyelvjárást, akik már köznyelvet is ismerik, de legbiztosabban birtokolt nyelvváltozatuk a nyelvjárás. A magyarországi idősebb nyelvjárási beszélők többsége ebbe a típusba tartozik. A kettősnyelvű beszélők, tehát a köznyelvet és valamely nyelvjárást birtokló emberek mellékváltozatként beszélnek a nyelvjárást. Az ő számukra a nyelvjárás használata a familiáris, bizalmas beszédhelyzetekhez kötődik. A nyelvjárást maradványként az erősen köznyelvesült településeken többnyire a legidősebb személyek használják. A nyelvjárás használatáról szólva fontos meghatározni a szociológiai tényezőket, amelyek meghatározzák, hogy kik, mikor és miért beszélnek nyelvjárásban. Ezek a tényezők a következők: a beszélő foglalkozása, képzettsége, iskolázottsága, lakóhelyével való azonosulása, életkora, neme, stb. (Kiss, 2003: 47-8-9).

Zsdálai települést nézve, ahol mindenki nyelvjárásban beszél (mert más változatot nem ismer), függetlenül attól, hogy milyen a foglalkozása vagy a képzettsége, ezek a tényezők nem nagyon mértékadók. Itt a lakosság egésze nyelvjárásban beszél, számukra ez a nyelvváltozat kizárólagos változat (a csángókhoz hasonlítható módon). Természetesen, nyilvános helyzetekben, vagy idegen jelenlétében horvát köznyelvet használják. Az említett tényezők közül legfontosabb lenne az életkor. Az idősebb lakók számára a nyelvjárásuk a kizárólagos változat, míg a horvát nyelvet csak mellékváltozatként használják. Fiatalságnál pedig fordított helyzet van. Nekik a horvát nyelv a főváltozatuk, és a nyelvjárásukat mellékváltozatként használják.

8.2. A nyelvjárások funkciói

A nyelvjárások funkciói, illetve szerepkörei többszintűek. Az eredeti és a legfontosabb funkciója a kommunikációs és a kognitív (megismerő) funkció. Már említettük, hogy a Föld lakóinak döntő többsége valamely nyelvjárást használ napi kommunikációs eszközként. A nyelvjárások másik fontos funkciója a társadalmi hovatartozás, a különböző társadalmi helyzeteknek a kifejezése, így a nyelvjárás a kisközösségi azonosságnak és együvé tartozásnak a szimbóluma. Ez a szerepkör támogatja a nyelvjárások továbbélését. A nyelvjárásban beszélőknek a nyelvjárásuk nemcsak elsődleges anyanyelvi változatuk, hanem a legjobban birtokolt s hozzájuk érzelmileg is legközelebb álló nyelvváltozat. A nyelvjárások harmadik funkciója az, hogy a helyi kultúrát hordozzák, amelynek az elsődleges tükrözője a helyi folklór. Vannak olyan közösségek, amelyeknél nyelvjárásban is íródnak prózai és lírai alkotások. Ez bizonyíték arra, hogy a nyelvjárások teljes értékű és magas kifejezőképességű nyelvi rendszerek. A további nyelvjárási funkciók a köznyelv bővítése, gazdagítása, színesítése, forrása és eszköze. Végül, a nyelvjárások tudományos kutatásnak, nyelvészeti vizsgálatoknak is tárgyai (Kiss, 2003: 49-50-1-2-3-4-5).

A zsdálai nyelvjárás a község folklórjában is megjelenik. Említettük, hogy a folklór a legerőteljesebb hordozója a helyi kultúrának. A zsdálai folklór, s ezzel a kultúrája is, különbözik az egész drávaközi folklórtól. A különlegessége a magyar nyelvnek, illetve nyelvjárásának köszönhető. A folklór őrzi a zsdálai régi szokásokat, történelmét. A dalokban és a táncokban jelen van a csárdás ritmusa. A folklór mint a nyelvjárás egyik szerepköre azért fontos, mert a szövegek a zsdálai nyelvjárásban íródtak. A dallamokat Papp Antal helyi értelmiségi jegyezte le. Egy ének, zsdálai folklórjának a része, amely nyelvjárásban le van írva, mellékletben található.

9. A nyelvjárások osztályozása

9.1. A nyelvjárási egységek

„A nyelvjárások osztályozásának elvi alapja az, hogy a nyelvjárások között rendszerszerű különbségek vannak, amelyek az azonosítás és elkülönítés, tehát a csoportosítás adekvát lehetőségét biztosítják. A nyelvjárások osztályozása tényleges alapja a nyelvjárások meghatározott nyelvi sajátosságai, pontosabban egymástól való bizonyos eltéréseiknek egyrészt a jellege, másrészt pedig a mértéke, foka” (Kiss, 2003: 72). Vannak területi alapú osztályozások és tipológiai osztályozások. Az alábbi osztályozás tipológiai. A mai magyar nyelvjárások osztályozásában háromféle nyelvjárási alakulatot elkülöníthetünk – helyi nyelvjárást, nyelvjárás csoportot és nyelvjárási régiót. Megkülönböztethetjük tehát kis területű, közepes területű és nagy területű nyelvjárásokat.

A helyi nyelvjárás kis területű nyelvjárás, egy településhez kötődik. Ide a falvak, valamint a kisvárosok nyelvhasználata tartozik (Kiss, 2006: 275). A kisközösségek tagjai között társas kapcsolathálózat erős, ennél fogva a csoport tagjai közötti kommunikációs kapcsolat is közvetlen és rendszeres. Az egymással rendszeres kommunikációs kapcsolatban levő beszélők nyelvhasználata a legegységesebb és a leginkább rendszerszerű, így a kistelepülések, a falvak nyelvhasználata is ilyen kommunikációs egységnek tekintendő. Ebből következik, hogy kis település vagy falu nyelvjárása a legreálisabb nyelvjárási egység. A helyi nyelvjárás jellemezhető azzal is, hogy megvan a kollektív tudatban, és a beszélők ezen normatudat szerint beszélnek (Kiss, 2003: 74-5).

A nyelvjárás csoport közepes területű nyelvjárás. „Olyan terület nyelvjárásairól van szó, amely területet gazdasági és művelődési, illetőleg történelmi és földrajzi adottságokból következő szálak fűznek és fűznek össze többé vagy kevésbé. A nyelvjárás csoportot alkotó helyi nyelvjárások közötti nyelvi különbségek csekélyek, kommunikációs értelemben pedig lényegtelenek” (Kiss, 2003: 75). Nyelvjárás csoport például a déli csángó.

A nyelvjárási régió nagyobb területű, több nyelvjárás csoportot magába foglaló regionális nyelvi alakulat. „Az egymás mellett levő nyelvjárásokban ugyanis az elhatároló jellegzetességek mellett több olyan jelenség is megfigyelhető, amely megegyezik és összeköti őket. Ezek a számba jöhető sajátosságok általában jelentős hatásúak, a morféma nagy számát érintik” (A. Jászó, 1994: 543).

A fenti osztályozás mellett más nyelvjárási osztályozások is léteznek. A szakirodalomban különböző fogalmak és elnevezések fordulnak elő, ezért szükséges rájuk röviden kitérni.

Archaikus nyelvjárás „olyan nyelvjárás, amely összességében, tehát valamennyi részlegében több régi elemet és jelenséget őriz, mint a nyelvjárások zöme” (Kiss, 2003: 75). Azok a nyelvjárások a leginkább archaikusak, amelyeknek a beszélőit a köznyelv hatása kevésbé érintette és érinti, tehát a kisebbségi nyelvjárások. A legarchaikusabb magyar nyelvjárás a moldvai csángók nyelvjárása (Kiss, 2003 : 79).

Fedetlen nyelvjárás „olyan nyelvjárás, amely az azonnyelvi köznyelv közvetlen hatókörén kívül van, amely fölé nem boltozódik az azonnyelvi beszélt és írott köznyelv, illetőleg amelynek beszélői számára az anyanyelvi köznyelv teljes körű hozzáférhetősége nincs adva” (Kiss, 2003 : 80). Ilyenek a nyelvsziget helyzetű közösségek nyelvjárásai.

Kisebbségi (nemzetiségi) anyanyelvváltozat „egy adott nyelvnek nem az anyaországában, hanem kisebbségi körülmények között használt változata. Ez lehet valamely helyi nyelvjárás, lehet csoportnyelv, és lehet regionális köznyelv változat is” (Kiss, 2003 : 80).

Paraszti nyelvjárás „földművelő lakosság által beszélt dialektus” (Kiss, 2003: 80).

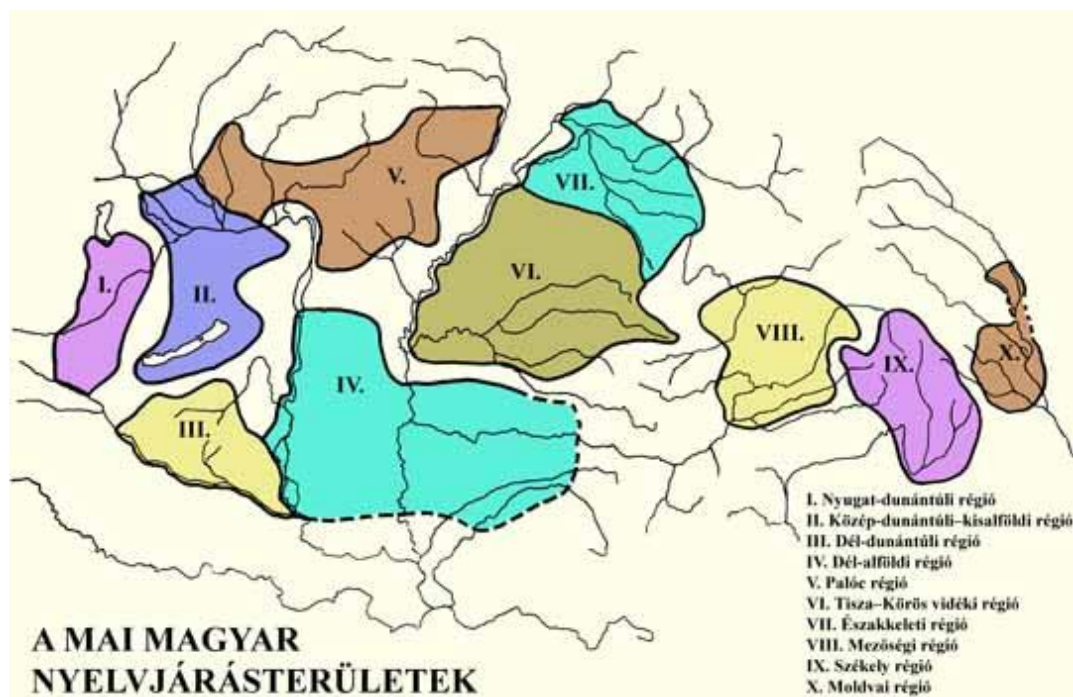
A fenti fogalmakat és osztályozásokat Zsdála több kategóriába is tartozik. Első sorban a zsdálai nyelvjárás egy helyi nyelvjárás, mert a falu nyelvhasználata egységes, és megvan a kollektív tudatban. Archaikus nyelvjárásként is tekinthetjük, mert a falu elzártsága miatt a nyelv több régi elemet őriz. Meghatároztuk, hogy Zsdála egy nyelvsziget, tehát más nyelvű települések veszik körül. Ezek akapján még kisebbségi anyanyelvváltozatnak is tekinthetjük. Végül, mivel a lakosság többsége földműveléssel, mezőgazdasággal foglalkozik, mondhatjuk, hogy ez egy paraszti nyelvjárás is.

9.2. A magyar nyelvjárási régiók

A magyar nagyobb nyelvjárási egységek, nyelvjárási régiók, illetve nyelvjárástípusok osztályozásával többen próbálkoztak. Az első, tudományos alapokra épülő monográfia Ballassa Józseftől származik. A mai magyar nyelvjárások legújabb osztályozását Imre Samu végezte el a *A mai magyar nyelvjárások rendszere* című művében. A magyar nyelvjárások atlasza alapján készült korszerű szintézis 10 nyelvjárástípust, illetve nyelvjárási régiót különböztet meg. Ezeket a nyelvjárási régiókat nem lehet mereven elválasztani egymástól, közöttük széles átmeneti sávok találhatók, sőt egyes nyelvjárástípusok egészükben átmenetinek tekintendők (A. Jászó, 1994 : 543). Kiss Jenő a következő tíz magyar nyelvjárási régiót sorol fel:

1. A nyugat-dunántúli nyelvjárási régió
2. A közép-dunántúli-kisalföldi nyelvjárási régió
3. A dél-dunántúli nyelvjárási régió
4. A dél-alföldi nyelvjárási régió
5. A palóc nyelvjárási régió
6. Az Tisza-Körös-vidéki nyelvjárási régió
7. Az északkeleti nyelvjárási régió
8. A mezőségi nyelvjárási régió
9. A székely nyelvjárási régió
10. A moldvai nyelvjárási régió

Ehhez közöljük a magyar nyelvjárási régiók Juhász Dezső készítette térképét.

9.1. ábra: A mai magyar nyelvjárási régiók

Itt jegyezzük meg, hogy Magyarország határain kívül számos olyan település található, amely nyelvszigetnek (külső nyelvjárásszigetnek) értékelhető. Különösképpen jellemző ez a romániai és jugoszláviai magyar nyelvterület régióra. Ezeken a területeken azt is nehéz eldönteni, hogy a régiók peremén elhelyezkedő egyes helyi nyelvjárások a régió tömbjéhez sorolhatók-e, vagy külső nyelvjárásszigetként kezeljük őket (Kiss, 2003 : 265).

Mivel a dél-dunántúli nyelvjárási régió (III.), ahogy a térképen (9.1. ábra) is látható, közel van a horvát határhoz, illetve a Zsdálához, feltételezhető, hogy ez a település érintkezett ezzel a nyelvjárási régióval, és hogy hasonló jelenségek találhatók mindkettőjükben. A további fejezetekben össze fogjuk hasonlítani a vizsgált helyi nyelvjárás és a dél-dunántúli nyelvjárási régió sajátosságait a kapcsolatuk megalapítása céljából.

10. A nyelvjárási jelenségek

10.1.A nyelvjárási jelenségek meghatározása

„Azokat a jelenségeket tekintjük nyelvjárási értékűeknek, amelyek valamilyen szempontból területi tagoltságot mutatnak, azaz a nyelvterület egyik részén megvannak, a másik részén hiányoznak, illetve a köznyelvhez képest eltérő jellegűek. (...) Nem csak a köznyelvtől különböző jellegzetességeket soroljuk a nyelvjárási jelenségek körébe, hanem azokat is, amelyek az egyes nyelvjárásokból kerültek be a köznyelvbe, de továbbélnék eredeti környezetükben is” (A.Jászó, 1994: 525). Szűkebb értelemben a nyelvjárási jelenség csak az, ami csupán a nyelvjárásokban (vagy akár csak egy nyelvjárásban) van meg, de nincs meg a köznyelvben. A terminus szűkebb értelmezése jóval gyakoribb.

10.2.A nyelvjárási jelenségek keletkezése

Ugyanúgy mint nyelv, mindegyik nyelvjárás is szüntelen változásban van. Új jelenségek keletkeznek és terjednek el, mások viszont kiszorulnak a használatból. A nyelvjárási szókészlet új elemei vagy magában a nyelvjárásban jöttek létre, vagy bekerültek a nyelvjárásba más nyelvváltozatokból, esetleg a nyelvjárással érintkező idegen nyelvekből. A nyelvjárási jelenségek általában nem maradnak meg keletkezésük helyén, hanem kiterjesztik hatókörüket a nyelvterület más részére is. A nyelvjárási jelenségek elterjedésének határvonalát *izzoglosszának* vagy *jelenséghatárnak* nevezzük. Vannak olyan nyelvjárási jelenségek, amelyek vonalas izoglosszát adnak, tehát élően elhatárolódnak egymástól. Ilyen például a zárt *ë* megléte vagy hiánya. Vannak viszont olyan nyelvjárási jelenségek is, amelyek széles átmeneti sávval olvadnak bele a másik típusba, például az *ö*-zés (A.Jászó, 1994: 525-6).

A nyelvjárási jelenségek keletkezésének sokféle oka lehet. A beszédtempó gyorsulás, a nyelvi gazdaságosság, a könnyebb ejtés miatt hangtani változások jöhettek létre. Az analógiának, a nyelvjárások keveredésének, valamint közvetett módon a köznyelvi hatásának is nagy szerepe van. A szókincs változásának –a köznyelvhez hasonlóan– is művelődési okai vannak. A nyelvjárási jelenségek egy része megmaradt keletkezésének környezetében, más részük pedig széleskörűen elterjedett. A nyelvjárási jelenségek terjedésének napjainkba már nincsenek kedvező feltételei, inkább visszaszorulásukra találhatunk példát. Minden nyelvben vannak egységesítő és elkülönítő erők. Az egységesítő erők a nyelvjárási határok elmosódásához, egyfajta nyelvi kiegyenlítődéshez vezetnek, míg az elkülönítő erők nyelvjárási határokat hoznak létre és sajátos nyelvjárási különfejlődést indíthatnak el. Az egységesítő erő például a lakosság érintkezése olyan helyen, ahol nincsenek természeti akadályok (mocsár, hegység, nagy erdőség, stb.). További egységesítő tényezők a nagy népsűrűség, a központi hatalom, magas műveltség és irodalmi nyelv, nagy belső népmozgás és magyar nyelvi környezet. Az elkülönítő erők viszont a természeti akadályok, az alacsony népsűrűség, kezdetleges műveltség, kitelepülés és az idegen népekkel való érintkezés. A magyar nyelvjárások történetében az egységesítő tényezők erősebben hatottak, és emiatt Magyarországon a nyelvjárási különbségek csekélyek (A.Jászó, 1994: 526-7). Viszont a horvát nyelvben e téren nagyobbak a különbségek. A horvát nyelvben három nagy, egymástól kimondottan eltérő dialektus található –*što* (amely megfelel a köznyelvnek), *kaj* és *ča* horvát dialektus. Míg a köznyelvben megvan az –*ije/je* forma (pl. *mlijeko*, *dijete*), a *kaj* horvátra jellegzetes az *e*-zés (pl. *mleko*, *dete*), a *ča* horvátra pedig az *i*-zés (pl. *mliko*, *dite*).

Ha megint a zsdálai nyelvjárást tekintjük, megállapíthatjuk, hogy az említett nyelvjárási jelenségek keletkezésének az okai érvényesek ezen a területen is. A hangtani jelenségek bemutatásánál meglátjuk, hogy van sok olyan jelenség, amely a beszédtempó gyorsulása és a könnyebb ejtés miatt jött létre. A nyelvjárás mai állapotát a körülötte levő horvát köznyelv is befolyásolta. Említettük az elkülönítő erőket. Zsdála esetében ez az új határok (horvát-magyar) keletkezése lenne, ami miatt megszűnt a magyarokkal való közvetlen érintkezés. A kezdetleges műveltség (a lakosság java földműveléssel foglalkozott) is hozzájárult a nyelvjárási jelenségek keletkezéséhez.

10.3.A nyelvjárási jelenségek osztályozása

A magyar nyelvjárási jelenségek négy csoportba osztózhatók, illetve négy téren vizsgálhatók. Így beszélhetünk a hangtani, alaktani, mondattani és szókészleti (lexikai) jelenségekről. A hangtanban fogjuk megtalálni a legtöbb nyelvjárási sajátosságot. Ebben a fejezetben fel fogjuk sorolni, hogy milyen jelenségek vannak, és milyen szempontból fogjuk áttekinteni őket. A 11-es fejezetben pedig megvizsgáljuk, hogy hogyan érvényesülnek ezek a jelenségek a zsdálai nyelvjárásban.

10.3.1. Hangtani jelenségek

Az egyes nyelvjárások fonémarendszerét a köznyelvi rendszerhez szoktuk hasonlítani és kisebb vagy nagyobb mértékben valamennyi területi nyelvváltozatban eltérések találhatók, elsősorban a magánhangzók körében. Az eltérések vizsgálatában három főbb szempontot veszünk figyelembe: a fonémák számát, illetve a fonémaállományt, a fonémák előfordulási gyakoriságát és a fonetikai változásokat, illetőleg a hangszínárnyalatot. Tehát, a következő kérdésekre választ keresünk: a) Milyen a fonémaállomány, azaz hány jelentésmegkülönböztető szerepű hang van a rendszerben? b) Milyen a fonémagyakoriság, azaz gyakran vagy ritkán fordulnak-e elő az egyes fonémák a adott nyelvváltozatban? c) Milyen változatokban jelennek meg a fonémák a beszédben? (Kiss, 2003: 326)

a) A fonémarendszer

A köznyelv és a nyelvjárások közötti különbségeket a magánhangzó-állomány tekintetében az alábbi táblázatba láthatók. A köznyelv tizennégy magánhangzó-fonémájával szemben a nyelvjárásokban más-más számú fonémát találunk. Néhány nyelvjárásban több magánhangzó van mint a köznyelvben. Az alábbi táblázatban félkövér betűtípussal jelöltük a nyelvjárási magánhangzókat.

a rövid magánhangzók

a hosszú magánhangzók

<i>u</i>	<i>ü</i>	<i>i</i>		<i>ú</i>	<i>ű</i>	<i>í</i>	
----------	----------	----------	--	----------	----------	----------	--

<i>o</i>	<i>ö</i>	<i>ë</i>		<i>ó</i>	<i>ő</i>	<i>é</i>	
<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>e</i>		<i>ā</i>	<i>oē</i>	<i>ē</i>	
		<i>ä</i>	<i>å</i>			<i>ü</i>	<i>á</i>

10.1. ábra: A magyar nyelvjárások magánhangzó-fonéma rendszere (Kiss, 2006: 283)

A tablázat magyarázata:

1. *ë*-zárt *ë*, azaz a középső nyelvvállású *e* sajátos helyzetű hang a magyarban

A magyar anyanyelvűek több mint felének a nyelvhasználatában megvan ez a hang, amelynek jelentés-megkülönböztető szerepe van. Például *mēntek* =ők mentek (vhova), *mēnték* = ti mentek (vhova). A tíz magyar nyelvjárási régióból nyolcban megvan. Bár a köznyelvben is megvan, a köznyelv nem jelöli ezt a hangot. A zárt *ë*-zés főként az idősebb lakosság nyelvhasználatában többnyire markánsan jelentkező területi sajátosságok közül nemcsak nyelvjárási és regionális köznyelvi, hanem köznyelvi környezetben is megmarad.

2. Az *æ* az *ö* magánhangzónak egy fokkal nyíltabb ejtése
3. Az *ā* betűvel a nagyon nyílt *e* hangot jelöljük (Kiss, 2006: 283)
4. Az *ē* és *ā* betűkkel az úgynevezett polifonémikus (többhangértékű) magánhangzókat jelöljük. Ők elsősorban az *l, r, j* előtti magánhangzó megnyúlásával és mássalhangzó kiesésével jönnek létre. A legtöbb ilyen hangkapcsolat helyén megjelenő hosszú magánhangzó a fonémarendszer tagja (*ó, ő, é*). Az *a* és *e* + *l, r, j* helyén jelentkező *ā* és *ē* kivétel. (Kiss, 2003: 329)

Itt említjük meg, hogy a felsorolt fonémarendszerben a nyelvjárási magánhangzók közül a következők találhatók a zsdálai nyelvjárásban: [*ë*]-zárt *ë*, [*ē*], [*ā*] –ún.polifonémikus magánhangzók.

A mássalhangzórendszer jóval homogénebb mint a magánhangzórendszer. A legtöbb nyelvjárási típus azonos a köznyelvvél, fonémahiány vagy fonématöbblet csupán szigetszerűen jelentkezik.

- b) A fonémák előfordulási gyakorisága

„Fonémagyakoriságon a fonémák használatának, beszéd- illetőleg szövegbeli előfordulásának a gyakoriságát értjük” (Kiss, 2003: 332). A fonémák gyakorisága szerinti különbségek a

nyelvjárásokat nemcsak a köznyelvtől, hanem egymástól is megkülönbözteti. „A fonémagyakoriság megállapítása is szükséges tehát ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk nyelvjárásaink hangtani jellemzőiről. Ezek a gyakorisági mutatók olyan nyelvjárási jelenségekre utalnak, amelyek igen jellemzőek lehetnek egy-egy nyelvjárásra” (Kiss, 2003: 332). Az is nyelvjárási jelenségnek számít, ha a köznyelvvvel szemben egy nyelvjárásban zártabb vagy nyíltabb magánhangzó van. Ilyen jelenség például az *i*-zés, amikor a köznyelv bizonyos *é* hangjai helyett *i*-t ejtik (pl. *szép* – *szíp*). Másik ilyen jellegzetesség a köznyelvi *ü* helyén megjelenő *i*, például, *füst* és *ünne*p helyett *fist*, *inne*p. A legnagyobb hatókörű az *ö*-zés, amely általában az *ë*-ző nyelvjárások *ë* hangja helyén jelenik meg. Vannak olyan szavak is, amelyek hangtani helyzettől függően a nyelvterület nagy részén *ö*-ző megoldásúak (*pörsőj*, *szöges*, *föcske*, *csöndes*). Ami a mássalhangzókat illeti, vannak nyelvjárások, ahol az *ly* fonéma helyén a *l*-et ejtenek (*illen*, *alla*), máshol meg pedig ennek a *j* felel meg (*ijen*, *ojan*). A nyelvterület több részén találkozhatunk az *n* palatalizációjával és depalatalizációjával: *tekenyő*, *vászony*, *asszon*, *szégén* (A.Jászó, 1994: 534-5)

c) A fonémák hangszínváltozatai

A nagyszámú fonémavariáns, a beszédhangok változtatottsága, hangszíngazdagsága adja a nyelvjárások hangtani sokszínűségét. Egy-egy nyelvjárásnak a beszélői a nyelvjárási normának megfelelően a köznyelvtől eltérő szerkezetű beszédhangokat ejtenek. Ezeket az eltéréseket egy részét nem tudjuk magyarázni, java részét viszont igen, ha fonetikai és történeti összefüggéseket vonunk be vizsgálat körébe (Kiss, 2003: 342-3). A fonémák hangszínváltozata például az *e* fonéma sokféle ejtése. A Dunántúl nyugati felében nyíltabb ejtésű, helyenként pedig szinte az *á* hang nyíltságát is eléri (A.Jászó, 1994: 532).

10.3.2. Alaktani jelenségek

A nyelvjárási alaktan tárgya a nyelvjárási morféma, tehát a szótövek, a képzők, a jelek és a ragok. A köznyelvvvel szembeni különbségeket négy szempontból – a szótövek, szóképzés, ragozás és jelezés – szokás megvizsgálni.

Ebben a fejezetben is csak felsorolni fogjuk, hogy mi az, ami alaktani jelenségnek tekinthető és az alábbi pontoknál szó lesz arról, hogy milyen alaktani jelenségek találhatók a zsdálai nyelvjárásban.

a) A szótövek

A magyar nyelvjárásokban a szótövek egy része különbözik az irodalmi nyelv formáitól. Ilyenek például a szeker : szekeret, madar : madarat, tehát ezek a tövek a nyelvjárásokban egyalakúak. Ilyen különbségek találhatók az ige-tövek körében is. (A.Jászó, 1994 : 536)

b) A szóképzés

A magyar nyelvjárások mind az ige-képzők, mind a névszó-képzők területén többrendbeli különbséget mutatnak a köznyelvhez képest. Néhány példát fogunk említeni. A nyugat-magyarországi nyelvjárásokban a *-dos/-des/-dös* képzők helyett *-doz/döz* található. Továbbá, a főnévi igenév *-nyi* és *-nya* képzője széles körben ismert. A *-nya* képző a történetileg mély hangrendű *i-t, é-t* tartalmazó szavakban van meg: *hínya, írnya, rénnya*. (Kiss, 2003 : 354)

c) A jelezés

A birtokos személyjelezés téren legtöbb alakváltozat van. Az egyes szám első és második személy birtokos személyjele nem mutat regionális különbséget, de az egyes szám harmadik személy alakjai viszont erős területi tagoltságot mutatnak. A többes szám első személy *-unk/-ünk* archaikus változata *-ank/-enk*, amely Somogy és Zala területein megjelenik (*madarank, kertenk*). A többes szám harmadik személy jelének is sok változata van. Például a Dunántúli déli részén megjelen az egy alakú *-(j)ik* (*féjik, kertyik, fésűjik, kezik, házik*). Ehhez a csoporthoz még tartozik a fokjel, az igei jelzés (felszólítómód, múlt idő) realizációs különbségek. (Kiss, 2003 : 355-6)

d) A ragozás

A határozóragok között érdekes példák találhatók. Az illeszkedési hiányok elég gyakori realizációs különbség. Tehát, az egyes határozófajtákban egyalakú, nem illeszkedő ragokat használnak. Például a *-val/-vel* helyett csak *-ve* (*lábbe*), a *-nál/-nél* helyett csak *-ná* (*tüzná, vizná*), a *-hoz/-hez/-höz* helyett pedig csak *-ho* (*tüszho, viszho*). Az igeragozás téren nagy hatású jellegzetesség a tárgyas ragozás nem illeszkedő *-i* ragjának a használata: *látí, hallí, mondí, várí, várítok, várík* stb. (A.Jászó, 1994 : 537) Ez a jelenség zsdálai nyelvváltozatban igen jól megfigyelhető, ami az alábbi fejezetekben látható.

10.3.3. Mondattani jelenségek

A nyelvjárási mondattan a magyar dialektológia legkevésbé kidolgozott területe. A nyelvjárások mondattana főbb jellemzőiben megegyezik az irodalmi nyelv mondattanával, az eltérések viszont szűk körűek. „Az egzakt nyelvjárási mondattani vizsgálatokat nehezíti még egy tény, amely jelenleg alig küzdhető le: tudniillik az, hogy nyelvjárásaink (illetőleg valamennyi beszélt nyelvi jelenség, szöveg) mondatai az elhangzott beszéd mondatai,

szövegmondatok, nem pedig rendszermondatok. Ezért tehát – hogy azonos minőségeket mérjünk össze – valójában a köznyelv beszélt nyelvi (élőnyelvi) mondataival kellene összevetnünk őket, nem pedig az írott nyelv többnyire teljes struktúrájú, jól szerkesztett mondataival” (Kiss, 2003 : 362). A mondattani jelenségek az alany, állítmány, tárgy, határozók és jelzők térén, valamint a szórend, az aspektualitás, a modalitás körében vizsgálhatók. Csak néhány példát fogunk említeni. Az állítmány kifejezőmódjában nyelvjárási sajátosság a *kell* segédige ragozása (*köllöm irnyi*) (A.Jászó, 1994 :538-9). A nyelvterület nyugati részén, Zsdálában is a *–nak/-nek* ragos irányhatározó gyakori (*lenek, főnek, odának, visszanak*). Ami a szórendet illeti, az egyik nyelvjárási jelenség az –e kérdőszó igekötőhöz járulása (*Nem tom, még-e- főt má az ebéd*) (Kiss,2003:367). Az említett jelenségek Zsdálában is találhatók.

10.3.4. Nyelvjárási szókészlet

„A nyelvjárási lexikológiának az a feladata, hogy a nyelvjárási szókészletet állapotában és változásában, rendszerszerű összefüggéseiben és egyes elemeiben leírja és magyarázza, illetőleg, hogy a nyelvjárási és a köznyelvi szókészlet közötti különbségeket megállapítsa, rendszerezze és magyarázza. (...) Egy-egy nyelvjárás szókészlete a köznyelvvvel megegyező s attól eltérő szavak együttese, összessége. Ezt *nyelvjárási szókészletnek* nevezzük. A nyelvjárási szókészletnek azt a részét, amely csak a nyelvjárásban van meg, s nincs meg a köznyelvben, *táji szókészletnek* hívjuk” (Kiss, 2003 : 375). A köznyelv és nyelvjárás szókészletét egybevetve egyezéseket és eltéréseket találunk. Az eltérések lehetnek szókészleti többletek vagy hiányok. A nyelvjárás szókészleti többletei a tájszavak.

A köznyelvbe ismeretlen, egy vagy több nyelvjárásban viszont ismert szavak **tájszavaknak** nevezzük. A tájszavak jelentik az egyik legfeltűnőbb nyelvjárási sajátosságot. A tájszavaknak három típusa van: valódi-, jelentésbeli- és alaki tájszavak. „A **valódi tájszavak** a köznyelvben ismeretlenek, éppen ezért a köznyelvi beszélők számára érthetetlenek. Ilyen például a ’fenőkö’ jelentésű *fén* és a ’vakond’ jelentésű *honcsok*. A **jelentésbeli tájszavak** megvannak a köznyelvben is, de a nyelvjárás(ok)ban van(nak) eltérő jelentés(eik) is. Ilyen a *kecske* főnév, amelynek némely nyelvjárásban ’szabó’ jelentése is van. Az **alaki tájszavak** csak kiejtésükben különböznek köznyelvi megfelelőjüktől (például a *dérágó* a *drága* szótól, az *öspörös* az *esperes*-től vagy a *pazul* a *pazarol*-tól.” (Kiss, 2006 : 281) Az alaki tájszavakból van a legtöbb, a legkevesebb pedig a jelentésbeli tájszavakból. Archaikus nyelvjárásokban természetesen

több valódi tájszó van, mint más nyelvjárásokban. Mivel a tájszavak nagy része a hagyományos paraszti gazdálkodással, illetve a hagyományos falusi életmóddal függ össze, és mivel a mezőgazdasági technológia fejlődött és a gazdálkodási forma megváltozott, a tájszavak visszaszorultak. A *visszaszorult* azt jelenti, hogy elsősorban az idősebbek nyelvhasználatában és ritkán előforduló szó, szaknyelven –archaizmus (Kiss, 2006 : 282). A nyelvjárási szókészlet folytonos változásban van. A köznyelvvvel megegyező részlege egyre nő, tájszói részlege pedig egyre fogy. A falun élő idősebb emberek még jól ismerik a régi paraszti élettel összefüggő tájszókat, de ennek a generációnak a kihalásával meggyorsul a tájszók pusztulása. A nyelvjárási szókincs változásának több fokozata van. Elsősorban az, hogy a tájszó kihalt mert a fogalom, eszköz, amit jelöl, már nem használatos (pl. *cilinder – lámpaüveg*). A tájszó akkor is elpusztul, ha a köznyelvi szó kiszorítja (pl. *koperta –boríték*), vagy, ha a tájszó mellett megjelenik a köznyelvi szó (*réce –kacsa*). Előfordul, hogy a tájszó és köznyelvi megfelelője között jelentéskülönbség alakul ki, és így egyelőre mindkettő funkcionál (*langalló –kemencében sült lángos, lángos –zsírban sült.*). Végül az alaki tájszók a regionális köznyelvi alak közvetítésével közelednek a köznyelvi formához, később át is adják helyüket ennek, tehát kihalnak a nyelvjárásból (pl. *üng-ümög-ing*). Noha ritkán, de még ma is van rá példa, hogy valamelyik nyelvjárásban új tájszó születik. Ez olyankor fordul elő, amikor az új fogalom kifejezésére a köznyelv nem alkot megfelelő szót (A.Jászó, 1994:542-3). Mint másutt, Zsdálában is az alaki tájszavakból van a legtöbb, legkevesebb pedig a jelentésbeliekből. Ezeket az alábbi pontokban táblázatban fel fogjuk sorolni.

A nyelvjárási frazeológia

A nyelvjárási állandó szókapcsolatok (szólások, közmondások) vizsgálatában a köznyelvhez való viszonyítás alapján három fő csoport elkülöníthető: a) az egyező állandó szókapcsolatok, tehát azok, amelyek ugyanolyanok a köznyelvben is, b) a nyelvjárásban meglevő, a köznyelvben viszont ismeretlen, illetve nem használatos közmondások, és c) a köznyelvben használatos, az éppen vizsgált nyelvjárásban azonban nem használatos szólások. A legtöbb frazeologizmus megegyezik a köznyelvben és a nyelvjárásokban, legkisebb csoportot pedig a

nyelvjárásokban nem használatos köznyelvi állandó szókapcsolatok alkotják. Érdekes megemlíteni, hogy a nyelvjárások között a frazeologizmusok tekintetében nagyobb a különbség, mint a tájszavak tekintetében. A táji frazeologizmusok között két fő típust különítünk el: 1. Állandó szókapcsolatot amely egyáltalán nem ismert a köznyelvben és 2. olyan szókapcsolatok, amik megvan a köznyelvben, de lényeges különbség van közöttük (Kiss, 2003 : 392).

A vizsgált nyelvjárásban is találtunk példákat erre a jelenségre. Itt is jelen vannak olyan szókapcsolatok, amelyek ugyanolyanok a köznyelvben is, de olyanok is találhatók, amelyeket a köznyelv nem ismer, hanem csak a nyelvjárásban vannak meg. A zsdálai nyelvjárási jeleségek elemzésénél erre is hozunk példákat (11.4. pont).

10.4.A dél-dunántúli nyelvjárási régió jelenségei

Ebben a fejezetben fel fogjuk sorolni ennek a régiónak a sajátosságait és összehasonlítani őket a zsdálai nyelvváltozat sajátosságaival. Mivel ez két rendszer (a dél-dunántúli nyelvjárási régió és a zsdálai nyelvjárás a földrajzi szempontból közel áll egymáshoz valószínű, hogy a zsdálai nyelvjárás is sorolható a dél-dunántúli régióhoz. A két rendszer jelenségeinek áttekintésével megpróbáljuk megállapítani a különbségeket és az egyezéseket, és ennek alapján rámutatni a lehetséges kapcsolatokra.

A dél-dunántúli nyelvjárási régiót négy nyelvjárás csoport alkotja: közép-somogyi, dél-somogyi, észak-baranyai és dél-baranyai, földrajzilag nagyjából tehát Somogy, Baranya és Tolna megye.

10.2.ábra: Dél-dunántúli nyelvjárási régió

Régió sajátosságai

1. Ezt a régiót az *ő*-zés fogja egységbe. Az *ē* hangja helyén *ő*-t ejtenek (*embör*, *öszők* (én), (ti) *möntök*, (ők) *möntek*, stb.). Baranyában az *ő*-zés gyengébb, nem terjed ki a hangsúlyos első szótagra (*ëttem*, *észő*, *kényér*, *székön*).
2. Somogy középső részén, Baranyában többfelé az *ó*, *ő*, *é* helyén záródó kettőshangzó hallható: *jou*, *szé'pen*
3. az *ly*-os szavak többségükben *j*-ző formájúak, az *l + j* kapcsolat mindig *jj* (*gója*, *ajja*, *tanujjon*).

4. A szótagzáró *l* kiesik és az előtte álló magánhangzó hosszú lesz: *őtözik, kűső, rögge*
5. A *j* állhat mássalhangzó után (az *r* hang kivételével). Például: *kapja, dobja, de: irgyon.*
6. Az igeragozásban a köznyelvi *-unk/-ünk* helyett *-junk/-jünk* a személyrag, pl. *irgyunk* (írunk), *szöggyünk* (szedünk).
7. A kijelentő mód tárgyas ragozásban az egyes szám 3. és a többes szám 2. és 3. személyben, a mély hangrendű igékben *is, -i, -itok, -ik* személyrag fordul elő: *mondi, monditok, mondik.*
8. A többes szám 3.személyű birtokos személyjel egyalakú: *-i, -jik*, pl. *lovik, kertyik.*
9. Jellegzetes dél-dunántúli tájszavak a *elpitlikül* (elkotródik), *tutul* (kajikul –a kutya), *pilácsa* (kockatészta), *péntő* (alsószoknya).
(A.Jászó, 1994: 546-7)

11. Zsdálai nyelvváltozat jelenségei

11.1.Hangtani jelenségek

A hangtani jelenségekből van a legtöbb.

1. A zárt *ë*, mint a magyar anyanyelvűek többségének és valahány nyelvjárásban, megvan a zsdálai beszélők nyelvhasználatában is. Az *e, é* és *ö* helyén található.
Példák: *könyër(kenyér), igenyës (egyenés), vëlla (villa)*
2. A dél-dunántúli nyelvjárási régió többségére jellemző az *ö*-zés. Zsdálai nyelvváltozatban is megvan, nemcsak az *e* helyén, hanem más magánhangzó helyén is

(i, a), tehát labializációról van szó. Például: *csöpp (csepp)*, *csönd (csend)*, *föcske (fecske)*, *görhes (girhes)*, *vösárnap (vasárnap)*

3. Az ö-zés ellentét esete az é-zés, ami szintén jelen van e nyelvjárásban. Az ö/ő magánhangzó helyén találhatunk *e* vagy *é* hangot. Ez a jelenség gyakran jár a mássalhangzók kiesésével is. Például: *bét (böjt)*, *féd (föld)*, *féz (főz)*, *hetfe (hétfő)*, *késér (kísér)*

A dél-dunántúli nyelvjárásban előfordul az é-zés is, de *é* hang csak *í* helyét elvesz, ami ritkább eset a zsdalai nyelvjárásban (pl. *kégyó –kígyó*, *késér –kísér*).

4. Az ö/ő helyén nem csak *e/é* hang található, hanem *i* vagy *í* is. Példák: *dil (dől)*, *i (ő)*, *gyimics (gyümölcs)*. Tehát, ebben az esetben delabializációról beszélünk. Erre a jelenségre nem találtunk példát a dél-dunántúli nyelvjárásban.
5. Elég gyakori a köznyelvi alakváltozathoz képest illabiálisabb ejtés. A köznyelvi *ü/ű* helyén *i/í* hallható: *bikk (bükk)*, *fige (füge)*, *fist (füst)*, *innep(ünnepe)*. Megfelelő példák Dél-Dunántúlon is találhatók.
6. A hangkörnyezettől függő nyúlás számos nyelvjárásban jelentkezik at l, r, j mássalhangzók előtt és a magánhangzó megnyúlásával a mássalhangzó kiesik. Példa: *ámos (álmós)*, *bót (bolt)*, *vót (volt)*, *főd (föld)*, *kúcs (kulcs)*, *viszé (viszel)*. Az *el* igekező asszimilálódik az ige kezdő mássalhangzójához (*ētette -eltette*, *ēmegy-elmegy*, *ēvész-elvesz*). Ahogy már említettük a fenti pontoknál, ez a jelenség is elég gyakori a dél-dunántúli nyelvjárási régióban.
7. Az explozívák (*p, b, k, g*) és a *f, r, v, l, m* után a köznyelvi *j* helyén *ty*, illetőleg *gy* jelentkezik. A *gy-zés* a szó elején (a *j* helyén) is hallható (*borgyú (borjú)*, *dobgya (dobja)*, *gyut (jut)*, *aptya (apja)*). Ez a hangtani jelenség is jellemző a dél-dunántúli nyelvjárásra.
8. Az *ly* fonéma helyén *l*-et ejtenek. Példák: *góla (gólya)*, *illen (ilyen)*, *kölök (kölyök)*
9. Arra is találtunk példát, hogy a *lj* hangkapcsolat helyén *ll* hangot használják.
10. A következő jelenség a *j-zés*, tehát a *j* hangot ejtik más mássalhangzók helyén (*fejér, (fehér)*, *hajma (hagyma)*, *innej (innen)*, *üjjetek le (üljetek le)*). Dél-Baranyában is előfordul a *j-zés*.
11. Magánhangzó- és mássalhangzóhiány vagy többlet több nyelvjárásban is előfordul. E jelenségek a táblázatban hangkiesésnek, illetve hangbetoldásnak neveztük. Hiány: *gráblo(gereblye)*, *kéne (kellene)*, *kerbe (kertbe)*, *há (hová)*
Többlet: *blujz (blúz)*, *cölömp (cölöp)*, *mutaszt (mutat)*

Toldalékokban is gyakori a záró mássalhangzó kiesése: *asztalho (asztalhoz), háromszó (háromszor), attú (attól), kézze (kézzel), lapátta (lapáttal), kutyáva (kutyával)*

12. Gyakori jelenség a magas (palatális) és mély hangrendű (veláris) megfelelése: *tyúk-tik, lyuk-lik*

13. A *dn-nn* megfelelés a dunántúli nyelvjárásokban is előfordul: *alunni (aludni), nyugonni (nyugodni), tunna (tudna)*

14. A hiátus megszüntetése: a hiátus (hanghiány) akkor keletkezik, ha a hangsorban két magánhangzó kerül egymás mellé, tulajdonképpen „magánhangzó-torlódás” alakul ki. E hangtorlódást a magyar nyelv is „igyekszik”- többnyire mássalhangzó betoldásával –megszüntetni. Mivel a köznyelvi alakváltozatok is már többnyire valamilyen hiátustöltő mássalhangzót tartalmaznak, a hiátus kérdésköre inkább az egyszerű hangmegfelelésekhez lenne sorolható, a mai nyelvben ugyanis itt nincs magánhangzó-torlódás. (...) A mai köznyelvi hiátusos alakváltozatok (ezekben írásban nem jelöljük a hiátustöltő hangot) kiejtésben többnyire *j*-vel hangzanak (*dió –dijó, mióta- mijóta miénk –mijénk*)” (Kiss, 2003: 341).

15. A nyelvterület több részén találkozhatunk az *n* palatalizációjával és *ny* depalatalizációjával: *csinyál, tekenyő, vászony, rokonyok; asszon*. Erre a jelenségre nem találtunk példát Dél-Dunántúlon.

Az előző felsorolásából kiderül, hogy a zsdálai hangtani nyelvjárási jelenségek nagy része megegyezik a dél-dunántúli nyelvjárási régió jelenségeivel. Természetesen vannak olyan példák is, amelyek csak az éppen vizsgált nyelvjárásban találhatók, és olyanok is amelyek megvannak a Dél-Dunántúlon de nem jellemzők a zsdálai nyelvjárásra.

A felsorolt hangtani jelenségek az alábbi táblázatban is áttekinthetők.

A csillaggal (*) jelölt szavak a táblázat más helyén is előfordulnak, mert több nyelvjárási jelenséget is prezentálnak

HANGTANI JELENSÉGEK			
	nyelvjárás	köznyelv	
1.	igenyēs	egyenes	Zárt ē
2.	könyēr *	kenyér	
3.	nyēstēn	nöstény	
4.	vēlla	villa	
5.	csöpp	csepp	
6.	csönd	csend	
7.	föcske	fecske	
8.	födél	fedél	
9.	föső	felső	

10.	hőtyke	hetyke	Ö-zés
11.	köll	kell	
12.	könyër	kenyér	
13.	köröszti*	keresztül	
14.	lölkömm	lelkem	
15.	lepöde	lepedő	
16.	mönnyi *	menni	
17.	mönyök	megyek	
18.	pör	per	
19.	pörél	perel	
20.	pörsöly	persely	
21.	rögge	reggel	
22.	szöges	szeges	
23.	tönnáp	tegnap	
24.	görhes	girhes	labializáció
25.	kölléncs	kilíncs	
26.	vösárnáp	vasárnap	
27.	bét	böjt	Ö/ ő helyett e/ é
28.	cipe	cipő	
29.	csödér	csődör	
30.	dilé*	dülő	
31.	éz	őz	
32.	féd*	föld	
33.	féz	főz	
34.	fê	fő	
35.	gyéz	győz	
36.	hetfe	hétfő	
37.	idésebb	idősebb	
38.	ketté	kettő	
39.	kisé*	külső	
40.	nyěstén	nőstény	
41.	szírvé*	szűrő	
42.	tekenye	teknő	
43.	téfa	tölgyfa	
44.	isze*	üsző	
45.	véllegény	vőlegény	
46.	veje	vője	
47.	zéd	zöld	
48.	zédség	zöltség	
49.	-bi (szivembi)	-ből (szivemből)	delabializáció: ö/ő helyett i/i
50.	díl	dől	
51.	gyimics*	gyümölcs	
52.	gyin*	jön	
53.	i	ő	
54.	ik	ők	
55.	kí(j)	kő	
56.	kiti -ti	kitől -től	

57.	ménki	mennykő	
58.	nyin	nő (ige)	
59.	kiri	kiről	
	-ri	-ről	
60.	bintet	büntet	delabializáció: ü/ű helyett i/í
61.	binős	bűnös	
62.	belefiz	belefűz	
63.	beszéltink	beszéltünk	
64.	bikk	bükk	
65.	dilé	dülő	
66.	fi(j)	fű	
67.	fijet	füvet	
68.	fige	füge	
69.	figg	függ	
70.	fist	füst	
71.	fistél	füstöl	
72.	file	füle	
73.	fiszfa	fűzfa	
74.	fíresz	fűrész	
75.	fit	fűt	
76.	fityil	fütyül	
77.	gyiri	gyűrű	
78.	gyimics	gyümölcs	
79.	hegedít	hegedült	
80.	hít	hűt	
81.	hivös	hűvös	
82.	his	hús	
83.	il	ül	
84.	idögel	üldögel	
85.	igyel	ügyel	
86.	igyes	ügyes	
87.	isze	üsző	
88.	ijeg	üveg	
89.	imög	ümög	
90.	innep	ünnep	
91.	ires	üres	
92.	it	üt	
93.	izlet	üzlet	
94.	itet	ültet	
95.	köri	korül	
96.	kereszti	keresztül	
97.	kisé	külső	
98.	kilön	külön	
99.	kíd	küld	
100.	ekídte	elküldte	
101.	picsök	prücsök, tücsök	
102.	szil	szül	
103.	szilet	szület	
104.	szileim	szülőim	
105.	szírvé	szűrő	
106.	szirke	szürke	
107.	sziz	szúz	
108.	szik	szük	

109.	sít	süt	
110.	siri	sűrű	
111.	síty*	sült	
112.	tí(j)	tű	
113.	teti	tetű	
114.	tíz	tűz	
115.	tiske	tüske	
116.	tikör	tükör	
117.	át	állt	l kiesése és előtte lévő magánhangzó pótlónyúlása
118.	ámos	álmos	
119.	bēső	belső	
120.	bót	bolt	
121.	beszéget	beszélget	
122.	beszét	beszélt	
123.	dógzik	dolgozik	
124.	ēmönt	elmönt	
125.	féd*	föld	
126.	főtesz	föltesz	
127.	kúcs	kulcs	
128.	mesét	mesélt	
129.	mút	múlt	
130.	ócsó	olcsó	
131.	óma	alma	
132.	száka	szálka	
133.	szíva	szilva	
134.	szóma	szalma	
135.	téfē	tejföl	
136.	viszé	viszel	
137.	vót	volt	
138.	vóna	volna	
139.	zéd*	zöld	
140.	ēvész	elvesz	
141.	ētesz	eltesz	
142.	ēmegy	elmegy	
143.	ētalál	eltalál	
144.	ēkészít	elkészít	
			gy-zés
145.	borgyú	borjú	
146.	dobgya	dobja	
147.	ēgyug	eldug	
148.	gyelöl	jelöl	
149.	gyut	jut	
150.	gyin*	jön	
151.	székkargya	székkarja	
152.	várgyon	várjon	
153.	zsebgye	zsebje	ty-zés
154.	aptya	apja	
155.	sity	sült	
156.	föl	folyik	

157.	góla	gólya	ly helyett l
158.	illen	ilyen	
159.	ollan	olyan	
160.	kölök	kölyök	
161.	kálha	kályha	
162.	grábla*	gereblye	
163.	alla	alja	-lj helyett -ll
164.	illönn	üljön	
165.	fejér	fehér	j-zés
166.	hajma	hagyma	
167.	űjjetek le	üljetek le	
168.	innej	innen	
169.	onnaj	onnan	
170.	téjja	tea	
171.	tízojtó	tízoltó	
172.	csuta	csutka	hangkiesés
173.	grábla*	gereblye	
174.	há	hová	
175.	iszen	hiszen	
176.	kéne	kellene	
177.	kerbe	kertbe	
178.	mer	mert	
179.	pitor	pítvar	
180.	száka	szálka	
181.	Szengyervár	Szentgyörgyvár	
182.	tesvér	testvér	
183.	asztalho	asztalhoz	
184.	attú	attól	
185.	háromszó	háromszor	
186.	kézze	kézzel	
187.	kutyáva	kutyával	
188.	lapátta	lapáttal	
189.	blujz	blúz	hangbetoldás
190.	buborka	uborka	
191.	cölömp	cölöp	
192.	máma	ma	
193.	mutaszt	mutat	
194.	röstel (vmit csinálni)	nincs kedve vmihez, lusta vmit megtenni	
195.	tik	ti	
196.	alunni	aludni	dn-nn megfelelés
197.	nyugonni	nyugodni	
198.	tunna	tudna	
199.	dijó	dió	hiátustöltő -j-
200.	mijénk	miénk	
201.	mijóta	mióta	

202.	kíjjet	követ	betoldása
203.	fíjjes	fűves	
204.	csinyál	csinál	<i>n</i> palatalizációja és <i>ny</i> depalatalizációja
205.	csollány	csolán	
206.	mönnyi	menni	
207.	nénnye	néni	
208.	nyin	nő (ige)	
209.	szeny	szén	
210.	rokonyok	rokonok	
211.	asszon	asszony	
212.	lán	lány	

11.1.ábra: Hangtani jelenségek

11.2. Alaktani jelenségek

a) Szótövek

A szótövek körében nincs sok eltérés a köznyelvtől. Az eltérések a következő példákban láthatók:

1. „A *v*-s változatú névszótövek nyelvjárásainkban nagyobb változatosságot mutatnak, mint a köznyelvben. Az abszolút szóvégi magánhangzó és a toldalékos alakban jelentkező *v*-s tö mellett a Dunántúl nyugati részén alapalakban –jj is található: *fű-fűjj*,

kű-kűjj” (Kiss, 2003: 353). Zsdálai nyelvváltozatban hasonló jelenség található: *fű-fűjj*, *kő-kíjj*, *tű-tíjj*.

2. A többseji időtartamot váltakoztató típus (*adok-ád*) elterjedt a nyelvjárásokban, így a zsdálai nyelvváltozatban is. Ennek az alaknak több változata is van, például: *ad-ád*, *add-aci*, *add ide- acide*, *adni-annyi*, *odaadni-odaannyi*.

b) *Szóképzés*

1. A zsdálai nyelvváltozat sajátossága a *-gál/-gél* képző, amely csak néhány szóalakban jelen van: *idögel (ül)*, *ádogál (áll)*. Eltérően a köznyelvi használattól, ezek a szóalakok az *áll* és az *ül* igeinek felelnek meg, a *gál/gél* képző nem hosszan tartó cselekvést jelöl. Dél-dunántúli nyelvjárásban nem találtunk ilyen különbséget.
2. A szóképzés téren gyakori a főnévi igenév *-nyi* és *-nya* képzője: *mondanyi (mondani)*, *lányi (látni)*, *hinnya (hinni)*, *rénnya(ríni)*. Ezek a formák a Dél-Dunántúlon is felbukkannak.

c) *Jelezés*

1. A birtokos személyjelzésben a harmadik személy kifejezése mutat sok területi különbséget. Sok szóban *-i* birtokos személyjel szerepel, ami ragozott szóalakban látható: *kezibe*, *fűlinél fogva*. Ez is jellegzetes a dél-dunántúli nyelvjárása.
2. A többes szám első személy *-unk/-ünk* jele *-unk/-ink* (*házunk*, *kertink*), tehát a palatális töveknél van módosulás. A dél-dunántúli régióra ez a jelenség is érvényes.
3. A többes szám második személye is eltéréseket mutat palatális töveknél a köznyelvhez képest (*házatok*, *kertitek*)
4. A többes szám harmadik személy jele a köznyelvben *-(j)uk/-(j)ük*. Jellegzetesen eltér minden nyelvjárástól az egy alakú *-(j)ik* a Dunántúl déli részén, ami megvan a zsdálai nyelvváltozatban is. Példák: *fájik*, *kertyik*, *fésűjik*, *házik*, *kezik*
5. „A feltételes mód egyes szám első személyű alanyi ragozású alakja a köznyelvben *várnék*, *néznék*. A veláris hangrendű szavak módjele több nyelvjárásunkban (nyugaton, délen, palócban) az illeszkedett *-ná* ([én] *várnák*)” (Kiss, 2003: 356). Zsdálai nyelvváltozatban is így van.
6. A felszólító mód területén is találunk eltéréseket. Realizációs eltérések, amelyek találhatók a Dunántúl nagy részén Zsdálában is hallhatók: *dobgya*, *kaptya*.

d) *Ragozás*

1. Az igeragozásnál a nagy jellegzetesség a tárgyas ragozás nem illeszkedő *-i* ragjának a használata: *láti, halli, mondi, monditok, mondik*. Ez általános jelenség a dél-dunántúli nyelvjárási régióban is.
2. A határozó ragok között is számos jelenség van. A zsdálai nyelvváltozatban a *-val/-vel* helyett *-va/-ve* ragot használnak: *ceruzáva, kutyáva, kézze*, ami szinten jellemző a dél-dunántúlra.
3. A *-nál/-nél* helyett csak a *-ná* ragot használnak: *tizná, vízná, ablakná*
4. A *-hoz/-hez/-höz* helyett csak két alak van *-ho/hé*: *ablakho, vízhé, önökhé*,
5. Nagyon ritka a *-ban/-ben* rag. Helyette a hol? kérdésre felelő *-ba/-be* ragot használnak: *házba, szobába, épületbe*
6. A *-ból/ből* ragnak a végső *-l*-et nem éjtik, hanem az alakja *-bu/-bi*: *szobábu, kertbi*
A fenti három pontban említett jelenségek jellegzetesek a dél-dunántúli nyelvjárásra is. A többi ragoknál is hasonló a helyzet: *ról/ről – ru/-ri, tól/től – tu/ti*

Az alaktani jelenségeknél is látható, hogy nagy részük megegyezik a dél-dunántúli nyelvjárási régió jelenségeivel. Az említett jelenségek egy részére azonban a szakirodalomban nem találtunk példát arra nézve, hogy jelen-e vannak a dél-dunántúli nyelvjárási régióban vagy sem. A többi példát tekintve, valószínű, hogy igen, mert látható hogy nagyon hasonló rendszerekről van szó.

Az alaktani jelenségek az alábbi táblázatban fel vannak sorolva.

ALAKTANI JELENSÉGEK			
	nyelvjárás	köznelyv	
1.	fijjet	füvet	szótövek
2.	kijjet	követ	
3.	tijjet	tút	
4.	ád	ad	
5.	aci	add	
6.	acide	add ide	
7.	ádogál	áll	

8.	idögel	ül	szóképzés
9.	beszéni	beszélni	
10.	hinnyi	hinni	
11.	írnyi	írni	
12.	látnyi	látni	
13.	mondanyi	mondani	
14.	önni	enni	
15.	sétányi	sétálni	
16.	hinnya	hinni	
17.	rénnya	ríni	
18.	fűlinél fogva	fűlénél	jelezés
19.	kezibe	kezébe	
20.	kertink	kertünk	
20.	kertitek	kertetek	
21.	kertjik	kertjük	
22.	fájik	fájuk	
23.	fésűjik	fésűjük	
24.	házik	házuk	
25.	kezik	kezük	
26.	kezibe	kezébe	
27.	várnák	várnék	
28.	olvasnák	olvasnék	
29.	dobgya	dobja	
30.	kaptya	kapja	
31.	ugorgyan	ugorjon	
32.	látí	látja	Ragozás
33.	hallí	hallja	
34.	mondi	mondja	
35.	mondítok	mondjátok	
36.	mondik	mondják	
37.	-va/-ve	-val/-vel	
38.	ceruzáva	ceruzával	
39.	kutyáva	kutyával	
40.	kézze	kézzel	
41.	-ná	-nál/-nél	
42.	ablakná	ablaknál	
43.	tízná	tűznél	
44.	vízná	víznél	
45.	-ho/- hé	-hoz/-hez/-höz	
46.	ablakho	ablakhoz	
47.	vízhé	vízhez	
48.	önökhé	önök	
49.	-ba/-be	-ban/-ben	

50.	házba	házban	
51.	szobába	szobában	
52.	épületbe	épületben	
53.	-bu/-bi	-ból/-ből	
54.	szobábu	szobából	
55.	kertbi	kertből	
56.	-ru/-ri	-ról/-ről	
57.	asztaru	asztalról	
58.	üvegri	üvegről	
59.	-tu/-ti	-tól/-től	
60.	attu	attól	
61.	vizti	viztől	

11.3.ábra: Alaktani jelenségek

11.3. Mondattani jelenségek

A zsdálai nyelvváltozat főbb mondattani jellemzőiben megegyezik a köznyelvi normákkal, de néhány eltérés mégis előfordul. Az eltéréseket az alany, állítmány, határozók, tárgy és jelzők térén fogjuk áttekinteni.

1. Az általános alanyt *az embər gyereke* szószerkezettel fejezik ki. Ez is gyakran halható a Dunántúlon.
2. Az állítmány kifejezőmódjában nyelvjárási sajátosság a *kell* ige ragozása: (én) *könöm*, (te) *könöd*, *köllesz* (ő) *kell*, (mi) *könünk*, (ti) *könötök*, *kölletek*

Példa: *Most te köllesz együnnyi mihozzánk.* (A.Jászó, 1994: 538) A.Jászó említi ezt a példamondatot mint Rábaköz nyelvjárási sajátosságát, de ugyanilyen Zsdálában is jelen van.

A ragozatlan *kell* igét főnévi igenév forma mellett használják. De ez nem csak nyelvjárási sajátosság, hanem inkább a beszélt köznyelv sajátossága. Példa: *el kéne menni*

3. Nem csak a *kell* igét ragozzák, hanem a *muszáj* segédigét is.
Muszájnom, muszájnod, muszáj, muszájnunk, muszájtok, muszáj
4. A szenvedő jelentésű múlt idejű igealakokat határozói igenév és létige kapcsolatával fejezik ki (akkor is amikor a köznyelv más formát használna): *hozzá se lett nyúva* 'hozzá se nyúltak'
5. A mutató névmásoknál a tárgy ragját kétszer jelölik, néha háromszor is: *eztet, aztaz* (*eztetet, aztatat*)
6. Ahogy a Dunánul nyugati részén, úgy Zsdálában is hallható a *högyibe* névutó: *Ott van a halom ruha, högyibe tettem a polót is.* (högyibe= rá)
7. Hasonló a *högyibe* névutóval, hallható a *közi* névutó is, a 'valami közé' jelentésben.
8. A *-nak/-nek* ragos irányhatározó jelen van: *lőnek, főnek, odának, visszanak* (főnek a fölfelé jelentésben)
9. Az időhatározó kifejezésére gyakran a *tájba* névutót használják: *Mikor? Dél tájba* (dél körül)
10. Az idő kifejezésénél még egy különbség van. A *múlva* helyett *-ra/re* ragot használják.
Például: *10 perc múlva 5 - 10 percre 5*
11. Vannak olyan határozószók is, amelyek a köznyelv számára ismeretlenek. Ilyen az *ittendék*, amely ezt jelenti, hogy *itt*, és *elsőbe* az *először* jelentésben.
12. A vonzatok körében is találhatunk különbségeket: *álmodik valakivel, csodálkozik neki*
13. A szórendben az eltérések az *-e* kérdőszó elhelyezkedésében láthatók. A kérdőszó gyakran az igekötőhöz járul: *Meg-e jött a testvérem?* és az állítmány tagadásakor a tagadószóhoz: *Kérdezte, hogy nem-e láttad a szemüvegét?*
14. A nyelvjárásban használják olyan kötőszavakat, amelyek a köznyelv számára ismeretlenek, de a köznyelvben is létező kötőszavak összetételével alakultak. Ilyenek az *ezérostán, igyosztán, merazérhogy, hohhát*, stb. nagyon gyakori kötőszó az *osztán* és *meg*. A *hanem* helyett *halom* kötőszót használják.

15. Gyakori jelenség a redundancia (a megértés szempontjából felesleges elemek) használata. „...állítható, hogy a nyelvjárásban beszélők több (egyes vélemények szerint kétszer annyi) redundáns elemet használnak, mint a köznyelvben beszélők. A nyelvjárási közlések a redundancia számos elemét mutatják, így a szemantikailag üres, úgynevezett töltelszavakat (Kiss, 2003: 367).Példa: *hát, akkor ugye, mongyuk, izé,* stb.

A fenti mondattani jelenségek elemzésnél látható, hogy csak néhány pontnál lehetett összehasonlítani e jelenségeket a dél-dunántúli nyelvjárási rendszerrel. Ennek az az oka, hogy a szakirodalomban a mondattani terén nem találtunk megfelelő példákat, illetve olyan jelenségeket, amelyek eltérnek a köznyelvtől és jellegzetesek a dél-dunántúli nyelvjárási régióra.

A mondattani jelenségeket is táblázatban mutatjuk be..

MONDATTANI JELENSÉGEK			
	nyelvjárás	köznyelv	
1.	az embër gyereke		általános alany
2.	könöm	a <i>kell</i> ige személyragozható	állítmány
3.	könöd, köllesz		
4.	könünk		
5.	könötök, kölleték		
6.	köllöttünk (múlt idő)		
7.	kéne		

8.	muszájnom	a <i>muszáj</i> ige személyragozható	
9.	muszájnod		
10.	muszájnunk		
11.	muszájtok		
12.	eztet, eztetet	ezt	tárgy
13.	aztat, aztatat	azt	
14.	högyibe	rá, valamire	határozó
15.	közibe	valami közé	
16.	lének	lefelé	
17.	főnek	fölfelé	
18.	odának	odafelé	
19.	visszának	visszafelé	
20.	tájba (dél tájba)	dél körül	
21.	10 percre 5	10 perc múlva 5	
22.	ittendék	itt	vonzat
23.	elsőbe	először ,első sorban	
24.	álmodik vkivel	álmodik vkit	
25.	csodálkozik vminek	csodálkozik vmin	
26.	ezérostán		kötőszó
27.	igyosztán		
28.	merazérhogy		
29.	hohhát		
30.	halom	hanem	

11.3.. ábra: Mondattani jelenségek

11.4.Zsdálai nyelvjárás szókészelete

E nyelvváltozatnak a szókészletét három csoportba fogunk osztani –valódi, jelentésbeli és alaki tájszavak. Az előbbi fejezetekben definiáltunk a valódi tájszavakat, mint azokat a szavakat amelyek a köznyelvben ismeretlenek, tehát csak a nyelvjárásban léteznek. A jelentésbeli tájszavak azok a szavak, amelyek megvannak a köznyelvben is, de a nyelvjárásban más a jelentésük. Végül, alaki tájszavak csak a kiejtésben különböznek a köznyelvtől. Az alai tájszavakból van a legtöbb, a jelentésbelikből pedig a legkevesebb.

Ezeket csak egy táblázatban fogjuk bemutatni. Az alaki tájszavakból a táblázatban csak néhány példa található, mert ezeket már megmagyaráztuk mint hangtani jelenségeket.

Fontos megemlíteni, hogy a zsdálai nyelvváltozatban a horvát nyelv hatása miatt a számos horvát jövevényszó megvan. Ezeket akkor használják, amikor nem ismerik a magyar megfelelőjét vagy nem tudják felidézni az adott pillanatban. Például a *műanyag* szó ismeretlen a nyelvváltozatban, helyette a horvát *plastika* szót használják, de magyar kiejtéssel és ragokkal (*plasztika, plasztikát*...). Ilyenek még a *póló-majica*, *zacskó* – *vrecsica*, *tornacipő* – *patika*, *alsóing* – *potkosulja*, *csillár* – *luszter*, stb. A horvát nyelv eléggé befolyásolta a magyar nyelv használatát. Így gyakran lehet hallani, olyan szókapcsolatokat mint „*nekem ez finom*” vagy „*nekem ez szép*”, ahelyett, hogy „*nekem ízlik*” vagy „*nekem tetszik*”. Gyakori a „*gyójtssd meg a tévét*” és nem „*kapcsold be a tévét*”.

Ami a frazeológiát illeti, a köznyelvi mondások mellett, vannak olyanok amelyeket átvették a horvát nyelvből és lefordítottak magyarra. Példa: „*már a fejem tetejére ért*”, aminek a magyar megfelelője lenne „*már a könyököm jön ki*”, horvát hatás alatt keletkezett, mert a horvátban ilyen kifejezés létezik. Van egy érdekes kifejezés- a „*szemre gyere*” amely ismeretlen a köznyelvben. Valószínű, hogy a „*szemrehányás*”-ból jött létre, mert hasonló jelentése van. *Gyere szemre* azt jelenti, hogy gyere és mondd meg, hogy mit/miért csináltál valamit (kárt), illetve, gyere, hogy szemedre hánnyom a tetteidet.

LEXIKAI JELENSÉGEK			
	nyelvjárás	köznyelv	
1.	ászlóvirág	kardvirág	valódi tájszavak
2.	bozgat	zavar	
3.	cájg	élesztő	
4.	csira	tehén	
5.	danol	énekel	
6.	édesmama	nagyanya	
7.	életi	megőrli	
8.	elsemved	elzsibbad	

9.	fejérnép (fehérnép)	asszony	
10.	falukozik, faluba megy	vendégségbe megy	
11.	filogóre	les	
12.	frustuk	reggeli	
13.	frustukónyi	reggelizni	
14.	firhang	függöny	
15.	gang	pitvar	
16.	görög (begörög)	búg, bebúg, tüzel	
17.	gilva	gomba	
18.	göbe	nőstény disznó	
19.	gyojtó	gyufa	
20.	hé	padlás	
21.	istén	rögtön	
22.	keszkenye	kendő (keszkenő)	
23.	kirt	kályhacső	
24.	kapca	harisnya	
25.	kátoz	kiabál	
26.	kopoz	morzsol (kukoricát)	
27.	kopola	tócsa	
28.	körmöz	karmol	
29.	miháncs	mihelyt	
30.	okúla	szemüveg	
31.	pörke	töpor tyű	
32.	piharc	piac	
33.	pilácsa	kockatészta	
34.	paragolás	kukorica ekezése	
35.	pënteli	alsószoknya	
36.	paszit	komatál	
37.	pisszég, pisszent	tüsszög	
38.	platt	takarékláng	
39.	plé	bádóg	
40.	reng	sütő	
41.	réce	kacsa	
42.	seroklivas	piszkafa	
43.	stokedli	zsámoly	
44.	szakasztó	konyha ruha	
45.	térbetül	térdel	
46.	tirilé ruha	törölgető ruha	
47.	tóp	küszöb	
48.	tutul	sír, vonyít (kutya)	
49.	tiskésborz	sündisznó	
50.	trucc	dac	
51.	truccolkodik	dacból csinál vmit	
52.	ukádik	hány	
53.	vánkus	párna	
54.	vëndő	zsirosbödön	
55.	veri a víz	izzad	
56.	vërnyákol	nyávog	
57.	zsurma	morzsa	
58.	bogár	légy	

59.	bácsi	férfi	jelentésbeli tájszavak
60.	borsó	bab	
61.	cukorborsó	borsó	
62.	elpazarol	elkölt	
63.	ebódul, elbolondul	eltéved	
64.	hajt	vezet (autót)	
65.	harapás	falat	
66.	kánya	feketevarjú	
67.	kéretés	eljegyzés	
68.	korsó	kancsó	
69.	langoli	lángos	
70.	olvasó	rózsafűzér	
71.	olvas (pénzt)	számol	
72.	pipál	dohányzik	
73.	pálinkát éget	pálinkát főz	
74.	patkó	béjgli	
75.	pogácsa	sütemény	
76.	spárga	zöldbab	
77.	ügyes	szorgalmas	
78.	vendégség	lakodalom	
79.	világ	világosság	
80.	át	állt	alaki tájszavak
81.	bét	bőjt	
82.	bikk	bükk	
83.	bót	bolt	
84.	csibe	csirke	
85.	csollány	csalán	
86.	esé	első	
87.	féd	föld	
88.	fejér	fehér	
89.	gérce	jérce	
90.	grábla	gereblye	
91.	gyut	jut	
92.	hajma	hagyma	
93.	hun	hol	
94.	hosszí	hosszú	
95.	igényes	egyenes	
96.	jábo	hiába	
97.	jobbul	javul	
98.	keszte	kesztyű	
99.	kiccsön	kölcsön	
100.	kodákol	kotkodácsol	
101.	kölléncs	kilincs	
102.	köröszt	kereszt	
103.	köri	körül	
104.	lajtergya	létra	
105.	langoli	lángos	
106.	lapicka	lapocka	
107.	lepöde	lepedő	
108.	lik	lyuk	

109.	megpenészlésedik	megpenészedik	
110.	menyétasszony	menyét	
111.	mink	mi	
112.	möllen	milyen	
113.	mutaszt	mutat	
114.	nyin	nő (ige)	
115.	osztán	aztán	
116.	pitar	pítvar, folyosó	
117.	pallás	padlás	
118.	pörsöly	persely	
119.	rén	rí	
120.	tibolodoty	őrült, tébolyodott	
121.	tik	ti	
122.	tik	tyúk	
123.	tönnáp	tegnap	
124.	vélegény	vőlegény	

11.4.ábra: Lexikai jelenségek

12. A nyelvjárások jövője

12.1. Nyelvjárások hátrányai és előnyei

„A nyelvjárások használata önmagában sem nem előny, sem nem hátrány. Az, hogy valami előnyös vagy hátrányos, az mindig a konkrét helyzettől függ. Nyelvjárási közösségben nyelvjárásban beszélni a nyelvjárási egyesnyelvűség viszonyai között olyan magától értetődő dolog, mint a lélegzetvétel. Sem nem előny, sem nem hátrány. Ezzel szemben nyelvjárásban beszélni nyilvános helyen olyan köznyelvi közösség előtt amely lenézi a nyelvjárásban

beszélőket, hátrányos” (Kiss, 2003: 202). A hátrányos helyzet a nyelvjárások negatív megítéléséből, stigmatizálódásából következik. A nyelvjárási nyelvhasználat a nyelvjárásban beszélőről való állításoknak, feltételezéseknek az alapja lesz (például: műveletlen, durva, paraszt). Max Müller angol nyelvész szerint a nyelvjárási beszélő szókincse öt-hatszáz szóból áll. Napjainkban is hallható vélekedés, hogy a nyelvjárási beszélők egyszerű mondatokban beszélnek, s ha használnak is összetett mondatokat, akkor mellérendelőket és nem alárendelőket. Pedig a nyelvjárások nyelvileg egyrangúak a köznyelvvél, és mellérendelő viszonyban vannak egymással. Bizonyos helyzetekben a nyelvjárási ismeretek előnyként mutatkoznak. Valamely nyelvjárás ismerete a kettősnyelvűség körülményei között kommunikációs és kognitív értelemben általában is előnyt jelöl. A nyelvjárási beszélők bizonyos területeken jóval megelőzik a város lakó (köznyelvi) beszélőket. A mezőgazdaság, a háztáj, az állattartás, a folklór, a szokások olyan területek amelyeket a jobban ismer a nyelvjárási beszélők zöme. A nyelvjárásukkal a beszélők a helyi azonosságot, a szűkebb közösséggel való azonosulást jobban ki tudják fejezni. (Kiss, 2003: 202-3-4-7-8)

Tehát, a nyelvjárás használata előnnyé és hátránnyá is válhat, attól függően, hogy melyik szempontból nézzük. Illetőleg, ahogy az elején említettük, a nyelvjárások használata sem előny, sem hátrány. Saját megfigyelésem alapján elmondható, hogy a zsidó lakosok pozitív attitűddel viseltetnek a nyelvjárásuk iránt. Viszont gyakran hallható részükről az a megállapítás, hogy ez nem is magyar nyelv, hogy ők nem magyarul beszélnek, csak valamilyen saját nyelvváltozatban, amelyet csak ők értenek. A dolgozat első oldalain olvashattunk arról, hogy igyekeznek megóvni ezt a nyelvváltozatot és másokat is megismertetni vele (ezt főleg a Kultúregyesület tekinti feladatának). De nem csak a saját nyelvjárásuk megőrzésén munkálkodnak, hanem gondot fordítanak a magyar köznyelv tanulására is. Említettük, hogy az iskolában működik egy játszóház, ahol a gyerekek tanulhatnak magyarul. Egyszóval megvan bennük a tudat, hogy a nyelvtudás (akár nyelvjárásban) egy előny, amelyet ki kell használni, és amely segít a másokkal való kommunikációban.

12.2. Nyelvjárásvesztés

A nyelvjárás, mint nyelv is, állandó változásban van. A közösség idősebb és fiatalabb tagjai nyelvhasználatában megfigyelhetők bizonyos különbségek. Egy adott nyelvjárásban és egy bizonyos időpontban meghatározott szavakat és kifejezéseket csak az idősek használnak,

másokat meg csak a fiatalok ismernek. Ebből következik, hogy az előbbi nyelvjárási elemek esetében a visszaszorulást, az utóbbiakéban pedig a terjedést érzékeljük. Tehát, a nyelvjárás változása kétirányú lehet: vagy növekszik vagy pedig csökken a nyelvjárási elemek használata. Azokban az esetekben, ahol lenézik a nyelvjárásban beszélőt vagy szüksége van a köznyelv használatára (munkahely, iskola, hivatalos helyzetek), a nyelvjárásban beszélő elhagyja a nyelvjárását és köznyelvben beszél. A szégyenérzet, amely a stigmátizálódás miatt kialakulhat, vagy egyszerűen a köznyelv nagy hatása nyelvjárásvesztéshez is vezethet. Manapság az a tendencia, hogy a fiatalok a munkahely, az egyetem miatt városba költöznek és elhagyják a nyelvjárásukat. Emiatt a nyelvjárás egyre inkább csak az idős lakosság nyelvhasználatában van jelen, ami az idő előrehaladtával sajnos a nyelvjárás kihalásához is vezethet. (Kiss, 2003:248-249)

12.3. Van-e jövője a nyelvjárásnak?

Nincs kétség abban, hogy bizonyos regionális különbségek lesznek a jövőben is. Az embereknek szükségük van olyan nyelvi kifejezési formákra, amelyek lehetővé teszik a szűkebb közösséggel való azonosulásukat. S ha erre emberek kisebb-nagyobb csoportjai a nyelvjárásokat használják, akkor a nyelvjárások fennmaradnak a jövőben is. A nyelvjárások jövője szempontjából meghatározó jelentőségű a szülőknek, illetve a családnak az a döntése és gyakorlata, hogy nyelvjárási környezetben (nyelvjárásban) vagy köznyelven szocializálják a gyerekeiket. A köznyelven való szocializálódás a gyakoribb. De a nagyszülők is részt vesznek a gyermeknevelésben, s ők többnyire mégiscsak a nyelvjárást közvetítik unokáiknak. Ha a családi és tágabb helyi környezet nyelvjárásias, a gyermek következőképpen elsajátítja környezeté nyelvjárását is. A nyelvjárásokat a család, a felnőttek szóbeli átörökítéssel adják tovább.

13. ÖSSZEGZÉS

A jelen szakdolgozatban megpróbáltuk leírni a zsdálai nyelvváltozat sajátosságait ennek a nyelvnek a megőrzése céljából. Látható, hogy sok eltérés van a köznyelvtől és hogy a zsdálai nyelvváltozat évtizedek óta a köznyelvtől elzártan fejlődött már évek óta nem fejlődött. A déldunántúli nyelvjárási régióval való összehasonlításából kiderült, hogy vannak jelenségek, elemek, amelyek megegyeznek a két nyelvváltozatban, de túl bátor kijelentés lenne, ha azt mondanánk, hogy a zsdálai nyelvjárás ehhez a régióhoz tartozik. A nyelvjárás vizsgálatából látható, hogy legtöbb hangtani jelenség, illetve eltérés a könnyebb kiejtés, illetve a beszéd

gyorsulása miatt alakult ki. Ezek mellett a nyelvjárás szókészletében jelentős szerephez jutnak a tájszavak. Ezeknek egy része megtalálható más magyar nyelvjárásokban is, de előfordulnak olyanok is, amelyet a vizsgálat folyamán nem volt alkalmunk fellelni más nyelvjárásban. Mivel e falu Horvátországban van, a horvát nyelv nagy mértékben befolyásolta a nyelvet, amely hatás azóta is folyamatosan tart. Ez abból látható, hogy a zsdálai magyar nyelvváltozat tele van elhorvátosodott elemekkel. A nyelvjárás, és vele együtt a magyar nyelv használata az idősebb lakosság kommunikációjában még megvan, míg a fiatalok egyre inkább a horvát nyelvet használják. A fiatalok csak hagyományörző okokból használják a magyart, és nyelvtudásuk sokkal gyengébb, mint a felnőtteké. Az iskolában az anyanyelv (horvát) oktatás mellett, magyar nyelv oktatása is jelen van, de annak is csak hagyományörző funkciója van. A globalizációs folyamat velejárója a nyelvjárásvesztés is, de a közösség igyekszik fenntartani és megőrizni a nyelvet az elfeledéstől. Ha e nyelvjárás bizonyos idő múlva netán ki is hal az élőbeszédből, a folklórban és a szokásokban konzerválódva jóval hosszabb ideig fennmarad.

BIBLIOGRÁFIA

A.Jászó Anna: A magyar nyelv könyve, Trezor Kiadó, Budapest, 1994

Kiss, Gábor – Bató, Margit: Tájszavak: A magyar nyelvjárások atlaszának szavai, szóalakjai, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013

Kiss, Jenő: Magyar dialektológia, Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Kiss, Jenő: Társadalom és nyelvhasználat: szocialingvisztikai alapfogalmak, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995

Kiefer, Ferenc: Magyar nyelv, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006

Panon enciklopédia: magyar nyelv és irodalom, Dunakanyar, Budapest, 2000

P.Lakatos, Ilona – T.Károlyi, Margit: Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004

Tišlarov, Večenaj Ivan: Mojemu zavičaju, Prosvjeta, Bjelovar, 1992

Tišljarić, Snježana: Moja Ždala, GrafX, Koprivnica, 1995

<http://www.htmik.hu/a-hataron-tuli-magyarok-mai-helyzete/>

<http://www.dzs.hr/>

MELLÉKLETEK

1. A zsdálai kertek alatt

A Zsdálai kertek alatt
Jaj de nagy a hó
Arra szoktam lovagolni
Le dobott a ló.
Kitőretem a jobb karómat
Mive babámat karótam
Fáj a, fáj a, fáj, a szíven
Érted angyalom.

A Zsdálai kertek alatt
Végig homokos
Gyertek lányok vesűnk bele
Szerelem magot
Vesűnk bele len magot
A szeretőm itt hagyott
Fáj a, fáj a, fáj a szívem
Érted angyalom.

A Zsdálai kertek alatt
Végig föl a víz
Nemenny arra kisangyalom
Merelvisz a víz
Ha el visz is nem bánom
Csak szívembű sajnálom
Fáj a, fáj a , fáj a szívem
Érted meghalok.

